

Den tidsmessige avgrensningen av preventiv nødverge

Av Sara Holthe Jaklin

*Liten masteroppgave i rettsvitenskap
ved Universitetet i Tromsø
Det juridiske fakultet
Våren 2009*

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	4
1.1 Tema og problemstilling	4
1.2 Hva er preventiv nødverge?	5
1.3 Hvor i straffeloven § 48 hjemles preventiv nødverge?	6
1.4 Hensyn bak reglene om preventiv nødverge	6
1.4.1 Hensyn til fordel for den som er angrepet	6
1.4.2 Hensyn til fordel for angriper	8
1.4.3 Øvrige samfunnshensyn	8
1.5 Faktisk villfarelse	9
1.6 Avgrensning	10
1.7 Videre fremstilling	11
2. Den tidsmessige avgrensningen av preventiv nødverge	11
2.1 Lovens ordlyd	11
2.1.1 ”Retsstridigt Angreb”	11
2.1.2 ”til Afvergelse eller Forsvar”	12
2.2 Lovforarbeider	13
2.2.1 Forarbeidene til straffeloven av 1902	15
2.2.2 NOU 1992: 23 ”Ny straffelov – alminnelige bestemmelser”	16
2.3 Rettspraksis	19
2.3.1 Metodiske utfordringer	19
2.3.2 Høyesterettspraksis	20
2.3.3 Lagmannsrettspraksis	22
2.3.4 Tingrettspraksis	32
2.3.5 Oppsummering av rettspraksis	33
2.4 Juridisk teori	35
2.5 Hva er rettstilstanden etter en gjennomgang av rettskildene?	39
2.5.1 Kravet til sannsynlighet	40
2.5.2 Vurderingen av tid og handlingsalternativer	41
2.5.3 Sakene om vold i nære relasjoner	42
2.5.4 Nødvendighet	44
2.5.5 Konklusjon	45
3. Rettspolitisk del	46

3.1 Hvor går utviklingen?.....	46
3.2 Nordisk rett.....	48
3.3 Den nye straffeloven	48
4. Kilder	51
4.1 Lover	51
4.1.1 Norske lover	51
4.1.2 Utenlandske lover.....	51
4.2 Konvensjoner	52
4.3 Lovforarbeider.....	52
4.4 Dommer.....	52
4.4.1 Trykte dommer	52
4.4.2 Utrykte dommer	52
4.4.3 Utenlandske dommer.....	53
4.4.4 Dommer fra Den Europeiske Menneskerettighetsdomstol	53
4.5 Litteratur.....	53
4.5.1 Norsk litteratur	53
4.5.2 Utenlandsk litteratur	54
4.6 Særavhandlinger.....	54
4.7 Artikler	54
4.8 Kronikker	55
4.9 Internettadresser	55

1. Innledning

1.1 Tema og problemstilling

I norsk rett har man fire betingelser for straffbarhet. Det må finnes et straffebed som forbyr handlingen. Gjerningspersonen må ha subjektiv skyld og være strafferettslig tilregnelig. I tillegg må det ikke finnes noen straffrihetsgrunner.

Utgangspunktet i norsk rett er altså at de som begår handlinger som dekkes av et straffebed skal straffes. Det kan imidlertid finnes årsaker bak de i utgangspunktet straffbare handlingene som gjør at samfunnet likevel ikke ønsker å straffe personene som har begått dem. Å handle i nødverge er en slik straffrihetsgrunn. Handler man i nødverge er ikke handlingen bare straffri, men også fullt ut lovlig.¹ Bakgrunnen for at man ikke ønsker å straffe handlinger som er begått i nødverge er at man anerkjenner retten til å forsvare seg selv eller andre mot angrep.

Nødverge er ikke bare et unntak fra hovedregelen om straff. Rett til å utøve nødverge er også et unntak fra hovedregelen om at det er politiet som er rettshåndhever i Norge.² Når lovgiver setter opp et slikt markant unntak fra hovedregelen ved å tillate privat rettshåndhevelse, er det samtidig nødvendig å oppstille begrensninger for nødvergeretten. Både i forhold til situasjonen som foreligger, heretter kalt nødvergesituasjonen, og handlingen som foretas, heretter kalt nødvergehandlingen, er det knyttet begrensninger. Har man en nødvergeregel uten begrensninger risikerer man at formålet ikke oppnås fordi den angrepne går for langt og i realiteten blir angriper.

I de aller fleste nødvergesituasjoner skjer angrepshandlingen og nødvergehandlingen noenlunde umiddelbart etter hverandre. Et klassisk eksempel er en person, A, som slår til, eller forsøker å slå til en annen, person B. Ser man knyttneven komme mot seg har man lov til å avverge angrepet eller forsvare seg ved for eksempel å slå tilbake. I slike situasjoner er man klart innenfor grensene for nødverge. Det finnes imidlertid situasjoner hvor avvergelsen av angrepet skjer i en lengre tidshorisont forut for angrepet. Betegnelsen på slike situasjoner er å handle i preventiv nødverge, og vil på grunn av det preventive elementet være vanskeligere å avgrense mot nødvergebestemmelsen i straffeloven. En slik situasjon kan ta utgangspunkt i

¹ Dette fremkommer ikke av straffeloven § 48 om nødverge, men forutsettes blant annet i skadeserstatningsloven av 13.juni 1969 nr. 26 § 1-4 ”lovlig har voldt for å avverge truende fare”.

² Jfr. Lov 4.aug. nr. 53 1995, Lov om politiet (politiloven eller politil.) §§ 1 og 2

den samme episoden som ovenfor. Tidsmessig er man imidlertid noen minutter før. A er her på et stadium av angrepet hvor han opptrer truende og oppfarende mot B. Kanskje har B grunn til å frykte at A mener alvor på bakgrunn av liknende episoder mellom A og B tidligere. Spørsmålet er om nødvergebestemmelsen i strl. § 48 skal gi B lov til å forsvare seg mot As forventede handling på dette tidspunktet.

Denne oppgaven skal ta for seg i hvilken utstrekning man har adgang til å beskytte seg mot slike ikke-påbegynte angrep. Det er altså den tidsmessige avgrensningen knyttet til nødvergesituasjonen som vil være tema for oppgaven. Sagt med andre ord: Hvor lang tid i forkant av et angrep har man lovlig rett til å forsvare seg?

1.2 Hva er preventiv nødverge?

Straffeloven³ (heretter strl.) § 48 første og andre ledd har følgende ordlyd:

”Ingen kan straffes for Handling, som han har foretaget i Nødverge. Det er Nødverge naar en ellers strafbar Handling foretages til Afværgelse af eller Forsvar mod et retsstridigt Angreb, saafremt Handlingen ikke overskrider, hvad der fremstillede sig som fornødent hertil, og det i Betragtning af Angrebets Farlighed, Angriberens Skyld eller det angrebne Retts gode ei heller maa agtes ubetinget utilbørlig at tilføie et saa stort Onde som ved Handlingen tilsigtet.”

Definisjonen av nødverge i strl. § 48 gjelder for nødverge generelt. Det finnes altså ingen konkret definisjon av hva det vil si å handle i preventiv nødverge i straffeloven. Det kan derfor diskuteres i hvor stor utstrekning man bør benytte et slikt begrep. Juridisk sett er ingen straffri på grunn av preventiv nødverge. Hvis man er straffri er det fordi man blir ansett å ha handlet i nødverge innenfor rammene til strl. § 48.

Uttrykket ble imidlertid brukt av Schweigaard allerede i 1883.⁴ I tillegg defineres preventiv nødverge i forarbeidene til den nye straffeloven av 2005: ”Angrepet behøver ikke å være påbegynt, men det må være så nær forestående at det er nødvendig å handle i nødverge for å avverge det (preventivt nødverge).⁵”

³ Lov 22.mai, Nr.10 1902, Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven eller strl.)

⁴ Schweigaard, A.M., *Commentar over Den norske Criminallov. Første Deel*, 3.utg. Christiania, 1883, s. 347

⁵ Ot.prp nr.90 (2003-2004) s. 205

1.3 Hvor i straffeloven § 48 hjemles preventiv nødverge?

Siden denne oppgaven skal ta for seg den tidsmessige avgrensningen av nødvergesituasjonen ved preventivt nødverge er det ordlyden ”*til Afværgelse af eller Forsvar mod et retsstridigt Angreb*” som er relevant.

1.4 Hensyn bak reglene om preventiv nødverge

Hensynene bak preventiv nødverge har sitt naturlige utgangspunkt i de alminnelige hensyn bak nødvergereglene. Det vil for preventiv nødverge også være noen spesielle hensyn som gjør seg gjeldende. De spesielle hensyn som gjør seg gjeldende er knyttet til det tidsmessige aspektet, siden man befinner seg lengre tid i forkant av angrepet.

Jeg har valgt å dele opp hensynene i kapitler, sett fra tre ulike synsvinkler. Den første synsvinkelen er hensyn sett fra den som påberoper seg nødverge, den andre synsvinkelen er fra den som er angriper, og den tredje er den samfunnsmessige synsvinkelen.

1.4.1 Hensyn til fordel for den som er angrepet

Det mest fremtredende hensynet for nødverge generelt er at den som blir angrepet har rett til å forsvare seg. Det er noe som ligger i det menneskelige instinkt. De spesielle hensyn som gjør seg gjeldende for preventiv nødverge er at det vil kunne oppfattes som et urimelig krav for den som påberoper seg å være i en nødvergesituasjon at man må sitte passiv og vente på et angrep som, ut fra deres synsvinkel, allerede er i gang.

Selv om man i Norge har et prinsipp om at det er politiet som er rettshåndheveren har man samtidig erkjent at politiet ikke alltid kan strekke til i alle situasjoner.⁶ Det er hovedårsaken til at man har reglene om nødverge – man tillater privat rettshåndhevelse i visse situasjoner.

I et av de klassiske eksemplene for preventiv nødverge, som nevnt i utkast til straffeloven av 1902, vil politiet som rettshåndhever ikke være et reelt alternativ. Eksempelet er et skip der kapteinen overhører mannskapets planer om mytteri og å drepe ham ”naar Skibet om nogle

⁶ Som det blir sagt i ”Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge”, II Motiver, Kristiania 1896, s. 84: ”hvor den offentlige Myndigheds Bistand og Beskyttelse ikke kan erholdes”.

Dage kommer til et bestemt, dertil skikket Sted”⁷. Politiet vil i en slik situasjon ha vanskeligheter med å fungere som rettshåndhever da skipet befinner seg midt ute på havet.

I de sakene fra rettspraksis som har omhandlet preventiv nødverge ser man eksempler på at politiet på andre måter blir utilstrekkelige. I ”Liv-saken”⁸ og ”Sykehusdrap - saken”⁹, som jeg vil komme tilbake til seinere, kom det fram at det ikke fremsto for de tiltalte som et reelt alternativ å tilkalle politiet. Disse to sakene er eksempler på at mange års mishandling i familieforhold kan gi mishandleren så sterk kontroll over de som blir angrepet at det ville være for risikabelt å involvere andre.

Man kan stille spørsmål ved hvilken effekt hensynene til individual - og allmennprevensjon har i forhold til preventiv nødverge. I strafferetten skiller man mellom straffens allmennpreventive og individualpreventive funksjon.¹⁰ Den preventive effekten ved å straffe skal vise samfunnet og gjerningspersonen at straffetrusselen ikke er tomme ord, og slik forhindre at gjerningsmannen eller andre gjør en slik handling på nytt eller for første gang. Straffens individualpreventive funksjon skal forhindre at lovovertrederen selv begår nye overtredelser. Men hvorvidt straffen er effektiv hva angår individualprevensjon kommer i stor grad an på bakgrunnen for forbrytelsen.

Mange av eksemplene fra rettspraksis¹¹ i saker om preventiv nødverge beskriver en tiltalt som har vært under et stort psykisk og fysisk press over lang tid, en person som ikke ser noen annen utvei enn å forsvare seg mot vedvarende og gjentatte angrep fra den fornærmede eller avdøde. I slike tilfeller, hvor tidligere ustraffede personer tyr til drastiske tiltak for å få leve et normalt liv, kan det stilles spørsmål ved hvor stor individualpreventiv effekt en straffedom vil ha. Sannsynligheten for at de skal komme opp i en liknende situasjon igjen er svært liten. Og hvis disse personene hadde andre hensikter enn å avverge nye angrep eller forsvare seg, ville de nok ha grepet inn på et tidligere stadium. I slike situasjoner blir den formelle retten på mange måter uinteressant for lovovertrederen. Hvis det for dem oppfattes som en situasjon

⁷ Utkastet s. 86-87

⁸ Dom av Eidsivating lagmannsrett, 26.august 1982 og 4.mai 1983, straffesak nr. 47/1982 (Liv-saken)

⁹ Dom av Agder lagmannsrett 25. mars 2004 (LA-2003-19998)

¹⁰ Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 5.utg. ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber Mohn, 2.opplag Oslo, 2005 s. 81

¹¹ Eksempelvis: Rt. 1996 s. 141/ Dom av Eidsivating lagmannsrett, 26.august 1982 og 4.mai 1983, straffesak nr. 47/1982 (Liv-saken)/ Dom av Frostating lagmannsrett 12. juni 1986, straffesak nr. 26/1986 /Dom avsagt av Agder lagmannsrett 25. mars 2004 (LA-2003-19998)

som handler om å leve eller å dø er det uinteressant der og da hvorvidt de blir straffet for det eller ikke. Den individualpreventive effekten vil derfor kunne være liten.

1.4.2 Hensyn til fordel for angriper

Nødvergereglene er utformet slik at den som blir angrepet skal ha rett til å forsvare seg. Reglene setter imidlertid også grenser for hvor langt man kan gå i sitt forsvar. Når man tillater privat rettshåndhevelse i form av nødverge er det viktig at samfunnet forsikrer seg om at nødvergehandlingen ikke går for langt. Selv om man blir angrepet er det ikke fritt fram for enhver gjengjeldende reaksjon mot angriper. Angriperen skal ikke miste all rett til beskyttelse, slik at nødvergeinstituttet kan bli misbrukt. Hensynet bak nødvergebestemmelsen er å utjevne en angrepssituasjon som har oppstått. Det ville ikke være ivaretatt hvis reglene førte til at man gjorde angriper til det hardest rammede offeret.

I de preventive nødvergesituasjonene kan det være problematisk av hensyn til angriper at tidsperspektivet er annerledes enn i de alminnelige nødvergesituasjonene. På grunn av at man tidsmessig er i forkant av angrepet vil sannsynligheten for angrepet være mer usikker. Angriper har fortsatt en potensiell mulighet til å ombestemme seg, og det kan derfor være problematisk både i et bevismessig og et rettssikkerhetsmessig aspekt.

1.4.3 Øvrige samfunnshensyn

På den ene siden vil det å inkludere preventiv nødverge i nødvergebegrepet, være å bevege seg enda lenger bort fra utgangspunktet om at man ikke har privat rettshåndhevelse. Dette kan være negativt da samfunnet i mindre grad selv har kontroll over rettshåndhevelsen.

På den andre siden vil man kunne anta at en nødvergeregel, som også inkluderer preventiv nødverge, vil kunne ha en viss forebyggende effekt på de som tenker på å angripe.¹² Hvis man vet at den som blir angrepet har en relativ vidtgående rett til lovlig å forsvare seg mot angrepet, vil man kanskje kunne forhindre noen av angrepene.

¹² Dette støttes også av Bratholm, Anders, *Strafferett og samfunn*, 2.opplag Oslo, 1987 s. 139

Det kan også diskuteres hvilken allmennpreventiv effekt man kan knytte til preventivt nødverge. Det ville på den ene siden stride mot den alminnelige rettsfølelsen hvis samfunnet ikke reagerte mot lovovertridelser. Straffens allmennpreventive funksjon er å virke avskrekkende på resten av samfunnet slik at andre ikke gjør liknende forbrytelser.

Den allmennpreventive funksjonen vil på den andre siden kunne ha ulik effekt på ulike type lovovertridelser. Å dømme noen for å ha brutt fartsgrensene i trafikken vil ha stor allmennpreventiv effekt. Det er en straff som de aller fleste kan risikere å pådra seg hvis man ikke er påpasselig i trafikken. Å straffe noen som har begått et drap er et allment krav i samfunnet. Å drepe noen i den nærmeste familie på grunn av mange års mishandling er derimot ikke en hendelse som de aller fleste kan risikere å komme ut for. Det kan derfor påstås at den allmennpreventive effekten ikke vil være like stor i saker som skiller seg ut ved at gjerningspersonen har en helt spesiell grunn for å begå forbrytelsen.

1.5 Faktisk villfarelse

Et alminnelig strafferettslig prinsipp er at det er gjerningspersonens oppfatning av situasjonen som skal legges til grunn. Dette følger av strl. § 42 første ledd om faktisk villfarelse.

Regelen om faktisk villfarelse kan knyttes til kravet om forsett i strl. § 40. Å ha forsett er i straffeloven av 2005¹³ § 22 definert som at man enten handler med hensikt om å oppfylle gjerningsbeskrivelsen i et straffebud eller handler med bevissthet om at handlingen sikkert eller mest sannsynlig oppfyller gjerningsbeskrivelsen. Den siste formen for forsett er såkalt ”dolus eventualis” som vil si at man regner det som mulig at handlingen oppfyller gjerningsbeskrivelsen i et straffebud, og at man likevel foretar handlingen selv om gjerningsbeskrivelsen med sikkerhet eller mest sannsynlig skulle bli oppfylt. Straffeloven av 2005 er enda ikke trådt i kraft, men definisjonen benyttes til tross for dette, da loven på dette punkt lovfester gjeldende rett.

Skyldkravet må dekke hele det objektive gjerningsinnholdet, jfr. dekningsprinsippet. For straffebud som krever forsett for å være oppfylt, har man derfor ikke det nødvendige forsett

¹³ Lov 20.mai Nr. 28 2005 – Lov om straff (straffeloven).

til å straffe vedkommende dersom han er i villfarelse om momenter ved handlingen som betinger straffbarheten. Forsettskravet er som en konsekvens av § 42 ikke oppfylt.

Bestemmelsen i § 42 har imidlertid selvstendig betydning der tiltalte uriktig tror han befinner seg i en nødvergesituasjon. Følger man resonnementet overfor har tiltalte forsett – han mener eksempelvis å slå ned vedkommende -, men tror han har handlet i en nødvergesituasjon som gir straffrihet. Selv om dette er uriktig – han ble aldri angrepet, vedkommende forsøkte bare å gi den andre en klem, - kan han ikke straffes da gjerningsmannens oppfattelse av situasjonen skal legges til grunn, jfr. § 42 første ledd.

En regel om faktisk villfarelse uten begrensninger ville imidlertid kunne føre til at tiltaltes oppfatning ubetinget skulle legges til grunn uavhengig av hvilke vurderinger som lå bak handlingen. Har man vært uaktsom i vurderingen av om det forelå et angrep kan man derfor straffes, såfremt handlingen er straffbar i uaktsom form.¹⁴ Hvis man ikke hadde hatt dette unntaket for uaktsomhet, ville adgangen til å påberope seg faktisk villfarelse bli for utstrakt.

1.6 Avgrensning

Nærmere beskrivelse av kravene til nødvergehandlingen vil i den videre fremstillingen ikke bli behandlet. Begrunnelsen for det er at det ønskede fokuset i fremstillingen er i hvilken grad nødvergesituasjonen isolert sett kan være tilstrekkelig for å avgrense retten til preventiv nødverge tidsmessig. De to øvrige vilkårene knyttet til nødvergehandlingen, hvorvidt handlingen har gått ut over det som var nødvendig eller kan anses som ”ubetinget utilbørlig”, er noe som må vurderes i alle nødvergesituasjoner. Vurderingen av nødvergesituasjonen, og vurderingen av nødvergehandlingen, må imidlertid kunne sees i sammenheng med at hva som er nødvendig og hva som ikke er ubetinget utilbørlig, vil kunne avhenge av det tidsmessige aspektet knyttet til nødvergesituasjonen.

Heller ikke offentlige myndigheters rett til å utøve nødverge vil bli behandlet, da dette ville være for omfattende å omhandle innenfor oppgavens grenser.

¹⁴ Jfr. strl. § 42, andre ledd

1.7 Videre fremstilling

Oppgaven er todelt.

Hoveddelen inneholder en de lege lata - fremstilling av den tidsmessige adgangen til preventiv nødverge etter norsk rett. Her vil det bli gitt en redegjørelse for de ulike rettskildenes vurdering av den tidsmessige avgrensningen av preventiv nødverge. Lovens ordlyd og lovforarbeider gjennomgås først. Deretter følger en redegjørelse av eksempler fra rettspraksis, og til sist juridisk teori. Reelle hensyn, som også er en relevant rettskilde for dette temaet, er av hensyn til oppgavens oversiktighet plassert i innledningen. Dette fordi de reelle hensyn som begrunner reglene om nødverge ligger til grunn for de øvrige rettskildene.

Problemstillinger av mindre omfattende karakter vil bli besvart fortløpende i teksten, mens større problemstillinger vil bli behandlet i sin helhet i oppsummeringen.

Oppgavens andre del inneholder en rettspolitisk drøftelse av grensene for preventiv nødverge og hvilken utvikling adgangen til nødverge ser ut til å ha i norsk rett.

2. Den tidsmessige avgrensningen av preventiv nødverge

2.1 Lovens ordlyd

2.1.1 "Retsstridigt Angreb"

I uttrykket "retsstridigt" ligger det at angrepet som blir avverget må være i strid med loven. I den nye straffeloven er dette gitt en mer moderne språklig form ved å benytte uttrykket "ulovlig" i stedet for "retsstridigt".¹⁵ Det vil imidlertid ikke medføre noen endring av den materielle retten.

Det er ikke et krav ut fra ordlyden at angrepet må være straffbart, selv om det som regel vil være det. Et eksempel på et angrep som man har rett til å møte med nødverge, men som ikke er straffbar, er en handling utført av en strafferettslig mindreårig. Handlingen er like fullt ulovlig eller "retsstridig", men er man under 15 år kan man ikke straffes for handlingen, jfr.

¹⁵ Ot.prp.nr.90 (2003-2004), side 206

strl. § 46. Det ville være mot reglens hensikt om angrep fra noen under den strafferettslige lavalder ikke kunne besvares med nødverge.

Hva er så et "Angreb"? En naturlig språklig forståelse av ordet "Angreb" tilsier en fysisk og konkret truende handling mot en annen. Et psykisk "Angreb" må også kunne falle inn under ordlyden. Psykiske angrep som også er rammet av straffebud i straffeloven er for eksempel trusler¹⁶ eller ærekrenkelser¹⁷.

I forbindelse med preventiv nødverge er spørsmålet ofte hvilke krav man skal sette til når et angrep er påbegynt. Hvilke krav man må sette til hvor konkret angrepet må være på tidspunktet for nødvergehandlingen, gir ordlyden imidlertid ingen signaler om. Kriminalloven av 1842¹⁸ hadde krav om at angrepet skulle være påbegynt eller overhengende. Dette er også en presisering som fortsatt brukes i den danske og svenske straffeloven, noe jeg vil komme tilbake til seinere i fremstillingen. At straffeloven av 1902 ikke lenger har en slik konkretisering av hvor fremskredet angrepet må være, må kunne brukes som en tolkningsfaktor i den retning at lovgiver lar det være opp til domstolene å bedømme hvorvidt det foreligger et angrep eller ikke. Man har ikke sett det som nødvendig å avgrense det ytterligere i utgangspunktet. Dette følger også av forarbeidene til straffeloven av 1902: *"Tilfælde kan forekomme, hvor Nødværge maa tilstedes ogsaa overfor mere fremtidige Angreb"*.¹⁹ I tillegg til utelatelene av nærmere krav til nødvergesituasjonen vil denne uttalelsen i forarbeidene kunne tilsi at lovforarbeidene for straffeloven av 1902 i større grad enn tidligere anerkjenner preventivt nødverge. Jeg kommer nærmere tilbake til dette under behandlingen av lovforarbeidene.

2.1.2 "til Afvergelse eller Forsvar"

Det neste vilkåret er at nødvergehandlingen må skje "til Afvergelse eller Forsvar". Ut fra ordlyden har lovgiver stilt opp både avvergelse og forsvar som to likestilte utgangspunkter. De to alternativene overlapper hverandre til en viss grad. Forsvarer du deg mot et angrep er det også for å avverge det. Det er imidlertid både en språklig og en reell forskjell mellom de

¹⁶ Eksempelvis strl. § 151a

¹⁷ Straffeloven kap. 23

¹⁸ Lov 20.aug. 1842 Lov angaaende forbrydelser (Kriminalloven), kap 7 § 7

¹⁹ Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge, II Motiver, Kristiania 1896, s. 86

to uttrykkene. "Avvergelse" vil etter ordlyden være ment til å benyttes i de situasjoner hvor nødvergehandlingen er av forebyggende art. Å avverge noe vil være å forhindre at noe skjer. Tidsmessig viser uttrykket "Avvergelse" derfor til en situasjon som ligger lengre fra angrepet enn en handling som har skjedd til "Forsvar". Når man må forsvare seg vil det si at angrepet har kommet så langt at man ikke har mulighet til å avverge det, men at man må foreta en handling for å få stoppet det allerede pågående angrepet.

Ser man dette vilkåret isolert ligger det altså allerede i lovens ordlyd at en viss preventiv nødverge tillates. I den nye straffeloven er "avvergelse" det eneste uttrykket som brukes.²⁰ Alternativet "forsvar" er tatt vekk, uten at det er ment å innebære noen materielle endringer.²¹

På bakgrunn av dette vil ordlyden "Avvergelse" være det alternativet som er aktuelt for preventive nødvergesituasjoner. Jeg vil derfor holde meg til en analyse av dette alternativet. I likhet med uttrykket "angrep" vil spørsmålet være hva som faller inn under ordlyden "avvergelse" og hva som faller utenfor. Man kan si det slik at hvis grensene overskrides for det man kan anse som en avvergelse, så vil det i realiteten være et angrep man utfører. Ordlydens to uttrykk "angrep" og "avvergelse" henger altså tett sammen.

Det må foreligge et angrep for at man skal kunne sies å avverge det. Det er her den tidsmessige avgrensningen får avgjørende betydning. Utfordringen knyttet til de preventive nødvergesituasjonene er at sannsynligheten for at angrepet vil skje, og at man derfor kan foreta en lovlig avvergelse, er mindre desto lenger tidsmessig man er forut for angrepets start.

2.2 Lovforarbeider

Lovforarbeider brukes til å presisere lovgivers mening utover det som er tilrådelig eller ønskelig å ha med i lovens ordlyd. En skjønsmessig ordlyd kan derfor kompenseres med utfyllende kommentarer i forarbeidene.²²

Lovforarbeidene til straffeloven av 1902 finner man i hovedsak i Straffelovkommisjonens motiver fra 1896 (heretter SKM).²³ Disse forarbeidene er svært gamle og har naturlig nok ikke

²⁰ Straffeloven av 2005 § 18

²¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 206-207

²² Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen, Oslo, 2001 s. 73

²³ Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge, II Motiver, (Kristiania, 1896) (SKM)

tatt høyde for den rettslige utviklingen som har skjedd på over 100 år. Forarbeidene til den nye straffeloven av 2005 vil derfor være mer oppdatert i forhold til rettslig utvikling fordi utredningsarbeidet for den nye straffeloven har skjedd på 1990- og 2000- tallet. Samtidig er den nye straffeloven enda ikke trådt i kraft. Hvilke av disse forarbeidene som for tiden vil ha størst relevans og vekt er derfor usikkert.

Et spørsmål i den forbindelse er hvilken betydning forarbeidene til den nye straffeloven har for tolkningen av den nåværende straffeloven. Straffeloven av 2005 er vedtatt av Stortinget, men ikke satt i kraft. Begrunnelsen for å dele opp prosessen med den nye straffeloven i to adskilte prosesser, fremkommer av Ot.prp.nr. 90 (2003-2004): *”De generelle vilkår for å straffe, som skyldkrav og kravene om at det ikke må foreligge rettsstridsutelukkende omstendigheter, og generelle bestemmelser om utmåling av straff, er regulert i den alminnelige del. En slik lovteknikk innebærer at innholdet i den alminnelige del på flere måter vil øve innflytelse på hvordan de enkelte straffebud i den spesielle del kan eller bør utformes.*²⁴ Selv om en helhetlig ny straffelov derfor først vil foreligge når også arbeidet med den spesielle delen er ferdig, ligger den alminnelige delens prinsipper fast da den skal være utgangspunkt for debatten om den spesielle delen.

Det prinsipielle utgangspunktet er at ny rett ikke gis gjennom lovforarbeider, men ved å sette i kraft en ny lov som skal gjelde fremfor den gamle. Det faktum at lovens alminnelige del allerede er vedtatt av Stortinget, tilsier imidlertid at man kan legge en god del vekt på de retninger som lovgiver peker ut for de alminnelige bestemmelsene i straffelovens generelle del. Dette i motsetning til en situasjon hvor arbeidet med å utforme den del av loven enda var pågående. Å bruke de nye forarbeidene som tolkningsmomenter til den gamle straffeloven vil derfor kunne forsvares i den utstrekning at forarbeidene og den nye lovens ordlyd viser den rettslige utviklingen som har skjedd siden straffeloven av 1902 ble vedtatt. Hvis situasjonen derimot er slik at den nye straffeloven medfører større endringer innenfor et strafferettslig emne, vil det være mer betenkelig å benytte de nye lovforarbeidene som tolkningsmomenter til den gamle straffeloven. For denne oppgavens tema er det førstnevnte alternativ som gjelder, og forarbeidene til den nye straffeloven vil derfor bli omfattet under fremstillingen av hva som er gjeldende rett.

²⁴ Ot.prp.nr. 90 (2003-2004)s. 47

2.2.1 Forarbeidene til straffeloven av 1902²⁵

I forarbeidene til straffeloven av 1902 presiseres det at det ikke er et krav til angrepet at det må være *”umiddelbart forestaaende eller paabegyndt”*.²⁶ Dette til forskjell fra Kriminalloven av 1842 som hadde krav om at angrepet var påbegynt eller at faren for angrep var overhengende.²⁷

Det ble vurdert slik at det ikke var nødvendig å avgrense ordlyden knyttet til nødvergesituasjonen, da begrensningene for nødvergehandlingen var tilstrekkelig: *”Den nødvendige Begrænsning ligger deri, at Nødværgehandlingen ikke maa overskride hvad der fremstillede sig for Vedkommende som fornødent til Angrebets Afværgelse, hvilket Spørgsmaal regelmæssig vil maatte besvares forskjellig, eftersom Angrebet var mer eller mindre overhængende.”*²⁸ Utformingen av loven synes å bygge på en teori om at jo nærmere et forestående angrep er, desto mer nødvendig er det å avverge det. Nødvergesituasjonen og det tidsmessige aspektet later ikke til å ha en selvstendig betydning da avgrensningen av nødvergesituasjonen er knyttet direkte til nødvergehandlingen.

Lovgiver gir imidlertid noen signaler knyttet til nødvergesituasjonens tidsmessige avgrensning: *”Det kan imidlertid ikke nægtes, at Tilfælde kan forekomme, hvor Nødværgen maa tilstedes ogsaa overfor mere fremtidige Angreb, saasom hvor en Skibsfører er blevet vidende om en mellem Mandskabet truffen Aftale, der gaar ud paa at myrde ham, naar Skibet om nogle Dage kommer til et bestemt, dertil særlig skikket Sted.”*²⁹ Eksempelet viser at straffeloven § 48 åpner opp for preventive nødvergehandlinger som ligger noe frem i tid. Eksempelet om båtføreren sier også noe om at de ”mere fremtidige Angreb” må være noenlunde konkretisert og sannsynliggjort. I dette tilfellet var det konkretisert i en avtale mellom mannskapet, og tidsmessig avgrenset til ”nogle Dage”. Tidsmessig viser eksempelet en relativ vid ramme for nødvergehandlingen, men man må nok ta i betraktning at det er gitt i en tid hvor blant annet kommunikasjonsmulighetene var sterkt begrenset sammenliknet med nåtidens. Eksempelet om skipskapteinen overført til dagens situasjon vil kunne benyttes i de

²⁵ Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge. II Motiver, Kristiania, 1896

²⁶ Utkastet, s.86

²⁷ Kriminalloven, kap. 7 § 7

²⁸ Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge. II Motiver, Kristiania, 1896 s. 86

²⁹ Utkastet s. 86-87

tilfeller hvor dagens mange kommunikasjonsmuligheter likevel ikke er tilgjengelig for den angrepne. Dette vil ha betydning for mulighetene til å kontakte politiet for hjelp.

2.2.2 NOU 1992: 23 ”Ny straffelov – alminnelige bestemmelser”

Forarbeidene til den nye straffeloven bygger videre på uttalelsene fra SKM: *”Etter gjeldende rett kan det ikke kreves at angrepet skal være påbegynt eller umiddelbart forestående. På den annen side er det ikke nok at det bare er en mulighet til stede for et angrep. Innenfor disse yttergrensene syns rettstilstanden uklar.”*³⁰

Disse forarbeidene viser at lovgivers holdning til spørsmålet om hvorvidt angrepet må være igangsatt, overhengende, eller inneholde lignende spesifikke krav er uendret. Samtidig er det også i NOU 1992: 23 pekt på en negativ avgrensning i den andre enden av tidsskalaen. Man har ikke lovlig rett til preventiv nødverge dersom det kun er en mulighet til stede for et angrep. Det stilles altså også her krav til at et ikke-påbegynt angrep må konkretiseres til en viss grad.

Hvordan denne konkretiseringen skal utarte seg, og dermed hvor tidlig nødvergehandlingen kan iverksettes beror i følge forarbeidene *”på en avveining av angreps- og forsvarshandlingen.”*³¹

I denne vurderingen synes lovgiver å skille mellom vurderingsmomentene ved å presisere at det er *”særlig vesentlig”* i avveiningen hvor stor sannsynlighet det er for at angrepet skal inntreffe.³² Å vurdere sannsynligheten for at noe skal inntreffe vil være å veie for og i mot de grunner som taler for at angrepet vil inntreffe eller ikke.³³ Når grunnene for er mer tungtveiende enn de grunner som taler mot, vil sannsynligheten for at angrepet skal inntreffe være større enn at det ikke skal inntreffe. Man kan på den måten nærme seg opp til 100 % sannsynlighet for at angrepet vil inntreffe, det vil si at den angrepne er i visshet om at vedkommende vil bli angrepet. Avveiningen vil på samme måte også kunne føre til at sannsynligheten for at angrepet skal inntreffe havner i den nedre del av sannsynlighetsskalaen.

³⁰ NOU 1992: 23 s. 95

³¹ NOU 1992: 23 s. 95

³² NOU 1992: 23 s.96

³³ Store Norske Leksikon på nett: <http://www.snl.no/sannsynlighet>

Forarbeidene sier ingenting om hvilken grense man skal sette for at det er høy nok sannsynlighet for at angrepet vil finne sted. Er det tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt, dvs. 51 %, eller må sannsynligheten være tilnærmet 100 %? Problemstillingen er hvorvidt sannsynligheten for at angrepet kommer til å skje lar seg kvantitativt fastsette i form av en minstegrense for når angrepet er så konkretisert at preventiv nødverge kan tillates. Det andre alternativet er at lovgiver ikke har lagt opp til at det skal være en minstegrense for sannsynlighet, men at graden av sannsynlighet vil være ett av flere momenter. Da vil sannsynligheten for at angrepet skal inntreffe kunne veies opp mot de øvrige tolkningsmomentene. En lav sannsynlighet vil da kunne medføre at de øvrige tolkningsmomentene må stå sterkere for at man skal anse forsvarshandlingen som preventiv nødverge, og ved en høy sannsynlighetsgrad vil situasjonen kunne være omvendt. Forarbeidene gir ingen videre svar på dette, og jeg vil derfor komme tilbake til denne problemstillingen etter en gjennomgang av de øvrige rettskildene for å forsøke å se problemstillingen i en større sammenheng.

Hvilke krav som settes til sannsynlighetsvurderingen nevnes heller ikke i forarbeidene. Det er uansett den angrepnes oppfatning av situasjonen som skal legges til grunn, såfremt det er tale om forsettlig rettskrenkelser.³⁴ Spørsmålet blir hvorvidt det er nok med sterke antagelser eller fornemmelser om at et angrep vil komme eller hvor strenge krav man må sette til hvor konkrete holdepunktene må være.

Lovgiver presiserer videre at det vil være "vesentlig" "*hvor lang tid som antas å ville gå før angrepet skal finne sted*". Når det er presisert tidligere i NOU 1992: 23 at angrepet ikke trenger å "*være påbegynt eller umiddelbart forestående*" må man legge til grunn at tidsmomentet i seg selv ikke utelukkende er et avgjørende aspekt. Det ligger i sakene om preventiv nødverges natur at tidshorisonten normalt er lengre enn ordinære nødvergesituasjoner. Men tidsvurderingen er likevel et relevant vurderingsmoment knyttet opp mot en hypotese rundt at jo lengre tid man har, desto flere reelle eller hypotetiske handlingsalternativer foreligger. Siden hovedregelen er offentlig rettshåndhevelse, og politiet har fått myndighet til å drive politiarbeid, jfr. politiloven § 1, må utgangspunktet være at de skal kontaktes for hjelp der det er tid og mulighet for det.

³⁴ jfr. Strl. § 42, første ledd

De resterende momentene defineres til å kunne "ha betydning". Her nevnes hvilken interesse angrepet er rettet mot, farligheten av angrepet og stedet for angrepet.

Det sies ikke noe nærmere om hvilke interesser som er mer beskyttelsesverdige enn andre. Det er imidlertid normalt å sette opp et sterkere vern for liv og helse enn for materielle verdier. Det vil også henge sammen med farligheten av angrepet. Er angrepet slik at det fryktes for den angrepnes liv eller helse, bør det ha betydning for hvor tidlig man kan avverge det. Stedet for angrepet er også nevnt. Her kan det tenkes at det vil få betydning om stedet er isolert slik at det er vanskelig å få hjelp på annen måte. Eksempelet med skipskapteinen er illustrerende. Han befant seg om bord på et skip, som med den tidens kommunikasjonsmidler var avskåret fra omverden. Stedet for angrepet er også grunnen til at det finnes egne regler i luftfartsloven³⁵ om mannskapets myndighet ved angrep om bord på fly.

Luftfartsloven § 6-4 gir flykapteinen myndighet til å "bruke makt og iverksette andre tiltak i den utstrekning det etter forholdene kan ansees forsvarlig." I bestemmelsens tredje ledd går imidlertid lovgiver enda lengre i å tillegge privatpersoner myndighetshåndhevelse: *"Når det er påtrengende nødvendig av hensyn til fartøyets sikkerhet eller for å beskytte person eller eiendom ombord, kan besetningsmedlemmer og passasjerer uten oppfordring fra fartøysjefen iverksette forebyggende tiltak og herunder bruke makt, i den utstrekning det etter forholdene kan ansees forsvarlig."* Situasjoner som kan oppstå i et fly er svært spesielle, og politiet som offentlig myndighetshåndhever er uten funksjon. Selv om luftfartsloven går langt i å presisere dette vil også eksempelvis en flykapringssituasjon kunne komme inn under strafferettens alminnelige nødverge- og nødrettsbestemmelser.

I bedømmelsen av forsvarshandlingen er vurderingsmomentene: *"... hvor alvorlig det fryktede angrepet er og hvor alvorlige følgene av forsvaret må antas å bli. Jo mer alvorlige følger, desto lenger må den truede vente før forsvarshandlingen kan settes i verk."*³⁶

At ventetiden før man tyr til en forsvarshandling skal stå i forhold til forsvarshandlingens følger er av hensyn til angriperen. Det kan likevel diskuteres hvordan dette på den andre siden stiller seg i forhold til straffebedets effektivitet. Bakgrunnen for nødvergeregelen er at man skal ha rett til å foreta lovlige nødvergehandlinger for å beskytte seg selv eller andre mot angrep. Blir situasjonene bedømt for strengt kan man risikere at den angrepne lar det gå for

³⁵ Lov 11. juni Nr. 101 1993, Lov om luftfart (luftfartsloven)

³⁶ NOU 1992:23 s. 96

lang tid før man velger å handle i nødverge. Er følgene av forsvarshandlingen alvorlige er som regel situasjonen slik at følgene av den ventede angrepshandlingen også er alvorlige hvis man gjør det som er nødvendig for å avverge.

Oppsummert stiller lovgiver opp en høy terskel for preventive nødvergehandlinger. Det presiseres at drapshandlinger utført som preventivt nødverge kun kan aksepteres ”i *rene unntakstilfeller*”.³⁷ Fra å ha vært relativ generell i utkastet til straffeloven av 1902 har lovgiver i NOU 1992: 23 presisert adgangen til preventiv nødverge ytterligere.

2.3 Rettspraksis

2.3.1 Metodiske utfordringer

Gjennom eksempler fra rettspraksis får man belyst hvordan domstolene har vurdert den tidsmessige avgrensningen for konkrete enkeltsaker om preventivt nødverge.

Det finnes imidlertid lite rettspraksis hvor preventivt nødverge er omtalt. Praksis fra Høyesterett har den tyngste rettskildemessige vekten, men da det er svært lite praksis fra Høyesterett om temaet, må underrettsdommer tjene som et substitutt. Eksempelene som følger nedenfor er derfor hentet fra alle de tre rettsinstansene med hovedvekt på lagmannsrettspraksis.

Det er uenighet blant de teoretiske forfatterne i rettskildelære hvilken vekt man skal legge på underrettspraksis. Nygaard hevder at vekten på underrettspraksis må sees i sammenheng med hvor mye høyesterettspraksis som finnes på rettsområdet.³⁸ Fleischer, på sin side stiller spørsmålet ”*Bør underrettsdommer i det hele tatt tilkjennes relevans og vekt når det gjelder å avgjøre hva som er gjeldende rett for andre enn partene i saken? Hvis vi stiller dette fundamentale spørsmål, ser vi at svaret blir et entydig nei.*”³⁹

Lagmannsrettspraksis har mindre vekt enn Høyesterettspraksis, men når det kun er et fåtall saker tilknyttet preventiv nødverge som har vært behandlet for Høyesterett er det nødvendig å

³⁷ NOU 1992: 23 s. 96

³⁸ Nygaard, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2.utgave, Bergen, 2004 s.210

³⁹ Fleischer, Carl August, *Rettskilder og juridisk metode*, Oslo, 1998, s. 269

ta i bruk også saker fra lagmannsretten for å få belyst domstolenes anvendelse av bestemmelsen om nødverge i saker om preventiv nødverge. Eksemplene fra rettspraksis er derfor tatt med i fremstillingen i større grad med hensyn til relevans for temaet enn hvilken juridisk vekt de har.

En annen utfordring ved bruken av underrettspraksis er at i de tilfellene skyldspørsmålet er avgjort av en jury er begrunnelsen for rettens avgjørelse ikke tilgjengelig. Jeg har likevel valgt å ta disse med da de har relevante faktum tilknyttet den tidsmessige avgrensningen, og for at sakens resultat sett i sammenheng med hvilket grunnlag som prosedyrene var tuftet på kan si noe om juryens mulige vurderinger.

2.3.2 Høyesterettspraksis

2.3.2.1 Rt. 1982 s. 1216 (Reinskadedommen)

Saken gjaldt en bonde som over lengre tid hadde fått skade på sin eiendom som følge av rein som beitet ulovlig på dyrkningsområdet hans. Han hadde forgjeves forsøkt å henvende seg til myndighetene flere ganger for å få hjelp. Han skjøt derfor et av reinsdyrene som hadde trent seg inn på området hans og gjorde gjeldende som frifinnelsesgrunn blant annet nødverge. Anken ble imidlertid avvist på bakgrunn av at bonden hadde utstrakte erstatningsrettigheter i reindrifftslovgivningen.

Førstvoterende uttalte:

*”Det er nok så at man kan ha forståelse for at domfelte reagerte som han gjorde. Jeg er heller ikke fremmed for at en handling kan ha karakteren av berettiget nødverge, selv om den ikke er svar på et akutt angrep, men på en situasjon som har bygget seg opp over lengre tid.”*⁴⁰

I denne dommen bekrefter Høyesterett at en handling kan sies å være gjort i nødverge selv om den er svar på *”en situasjon som har bygget seg opp over lengre tid”*. Denne uttalelsen sikter ikke direkte kun til de preventive nødvergesituasjoner da ikke alle preventive nødvergesituasjoner kan sies å være bygget opp over tid. En fellesfaktor for preventive nødvergehandlinger vil imidlertid som oftest være at de ikke kan anses som et svar på et akutt

⁴⁰ Rt.1982 s. 1216 (s. 1218, 2.avsnitt)

angrep, da avvergelsen kommer lengre før angrepet. Denne uttalelsen fra Høyesterett bidrar derfor til å utvide nødvergebegrepet, men gir ingen ytterligere holdepunkter for den tidsmessige avgrensningen.

I vurderingen av uttalelsens juridiske vekt er det relevant å påpeke at uttalelsen er et såkalt ”obiter dictum” – en uttalelse som ikke er nødvendig for å løse saken. Dette taler for at uttalelsen vil ha mindre vekt enn dersom uttalelsen også hadde hatt direkte betydning for avgjørelsen i saken. Årsaken ligger i et ”obiter dictums” natur. Når det ikke har betydning for avgjørelsen i saken som behandles vil også den rettskildemessige oppbygningen av argumentasjonen rundt et ”obiter dictum” kunne være mindre grundig enn resten av dommen.

2.3.2.2 Rt. 1996 s. 141 (Mobbedommen)

Denne saken gjaldt en 15 år gammel gutt som var blitt mobbet på skolen over lengre tid. Mobbingen kunne utarte seg ved blant annet tilrop, slag, spark og urinering på ham etter gymtimene. Han hadde derfor begynt å bære med seg en forskjærkniv i gymbagen – og hentet den frem etter en konkret episode hvor fornærmede hadde stilt seg på føttene til den domfelte og slått han i ansiktet. Han stakk deretter fornærmede med den slik at han pådro seg skader som indre blødninger og punktert lunge.

Høyesterett legger tiltaltes oppfatning til grunn for bedømmelsen av hvorvidt han var i en angrepssituasjon, jfr. strl. § 42:

”Selv om det for domfelte skulle ha fortonet seg slik at knivangrepet på fornærmede var hans eneste mulighet for å komme ut av sin ulykkelige situasjon, dreier det seg om et så farlig middel fra hans side at det foreligger en klar overskridelse av grensene for nødverge. Jeg viser til beskrivelsen av de skader fornærmede ble påført. Knivstikk i brystregionen kan meget lett få fatale følger.”⁴¹

Høyesterett følger opp forarbeidenes strenge vurderingskriterier for preventiv nødverge. Førstvoterende begrunner imidlertid i denne saken sitt avslag av anken på at grensene for nødverge var overskredet i intensitet. De benyttet ikke sjansen til å gå inn på en vurdering av hvorvidt domfelte hadde andre muligheter til å komme seg unna og nærmere inn på hvor

⁴¹ Rt.1996 s. 141 (s. 142 – 143)

grensene for preventiv nødverge i dette tilfellet burde gå: ”Som bemerket av herredsretten, må straffeloven § 48 om nødverge i prinsippet også kunne anvendes hvor det dreier seg om et fremtidig angrep, som ikke lar seg avverge på en annen måte. Når det dreier seg om fremtidige angrep, vil imidlertid muligheten for å avverge det på annen måte enn ved nødvergehandlinger, vanligvis være større enn i en akutt angrepssituasjon, og det bør skje en streng vurdering av hvilke andre muligheter som foreligger.”⁴²

2.3.3 Lagmannsrettspraksis

2.3.3.1 ”Liv-saken”⁴³

Denne saken gjaldt en kvinne som i 18 år var blitt mishandlet av sin ektemann. En kveld da ektemannen på nytt skulle mishandle henne kom hun seg unna ved å spørre om hun fikk gå på toalettet. Hun hentet i stedet et skytevåpen hun hadde kjøpt inn på forhånd. Mens ektemannen lå i sengen skjøt hun ham til døde.⁴⁴

Kvinnen, som går under pseudonymet ”Liv”, ble frikjent to ganger av juryen etter at lagdommerne tilsidesatte juryens avgjørelse etter første gangs behandling i retten.

Juryens begrunnelse for frifinnelsen er ikke kjent. Forsvareren prosederte i den første saken på manglende forsett, bevisstløshet i gjerningsøyeblikket og nødverge.⁴⁵ I den andre saken ble imidlertid prosedyren konsentrert om nødverge, og det er derfor grunn til å tro at juryens avgjørelse er grunnet i nødvergehensyn i alle fall i den siste frikjennelsen.⁴⁶

Det tidsmessige aspektet i denne saken kan sees på i to synsvinkler. Spørsmålet er hvorvidt man kan avgrense hvert enkelt angrep til å ha en bestemt varighet, eller om man kan se mishandlingstilfellene som ett langvarig angrep, slik at retten til nødverge bør være tilstede under hele perioden. Dette er et spørsmål som vil gå igjen i saker om vold og mishandling i nære relasjoner. I ”Liv-saken” var det liten tvil om at hun hadde grunn til å frykte at hun kom til å bli mishandlet igjen – sannsynligheten for det må anses som stor basert på et 18 år langt

⁴² Rt.1996 s. 141 (s. 142)

⁴³ Dom av Eidsivating lagmannsrett, 26.august 1982 og 4.mai 1983, straffesak nr. 47/1982

⁴⁴ Kilde: Helsingeng, Terje, *Frikjent*, 2.opplag, Oslo, 1983 s.13. En roman om kvinnens liv

⁴⁵ Dahl, Tove Stang, ”En kommentar til juryens frikjennelse i Eidsivating Lagmannsrett 26.august 1982”, *Hefte for kritisk juss* nr.3 1982 s.17 på side 21

⁴⁶ Helsingeng, siste avsnitt s. 133 – to første avsnitt s. 134

samliv med mange angrep. At tiltalte hadde rett til å ty til nødverge på tidspunktet for angrepets start, er det liten tvil om. Spørsmålet er om nødvergeretten fortsatt var tilstede da tiltalte kom tilbake til soverommet hvor hun fant sin mann sovende. Ser man på denne episoden isolert ville man kunne komme til en konklusjon om at angrepet var over, og dermed også retten til nødverge. Ser man derimot mishandlingen som flere sammenhengende angrep vil nødvergeretten kunne utøves også når angriperen har sovnet.

Jeg vil komme nærmere tilbake til denne problemstillingen i oppgavens del to.

2.3.3.2 "Verdal-saken"⁴⁷

Et annet eksempel som gjelder mishandling i et familieforhold er den såkalte "Verdal-saken" fra 1986.

Saken gjaldt en gutt på 18 år som drepte sin far nyttårsnatten mens faren satt i stuen med sine foreldre. Det skjedde etter at faren i mange år hadde tyrannisert hele sin familie med fysiske overgrep. Den aktuelle foranledningen for drapet var stadige sammenstøt mellom faren og de andre familiemedlemmene denne dagen. Gutten fikk blant annet høre at faren truet med å ta livet av jenta han var sammen med. *"Gutten kunne fortelle om fysiske overgrep overfor ham selv, men angrepene på mora var de alvorligste. Gutten hadde ved enkelte anledninger hatt en realistisk angst for at faren skulle drepe mora. Han hadde i 9-10 årsalderen opplevd at faren stod over mora i senga en hel natt, slo og spyttet på henne og truet med å drepe henne med en pistol som lå ved siden av henne på puta."*⁴⁸ Etter et mislykket forsøk på å snakke ut med faren på rommet sitt fant gutten frem et haglegevær, ladet det og siktet mot stua hvor faren satt med ryggen til, og skjøt.

Forsvareren prosederte denne gangen kun på nødverge.⁴⁹ I denne saken ble også tiltalte funnet uskyldig av juryen. Denne gangen satte imidlertid ikke fagdommerne juryens avgjørelse til side.

⁴⁷ Dom av Frostating lagmannsrett 12. juni 1986, straffesak nr. 26/1986

⁴⁸ Schjetne, Venil Katarina, *Et liv i mishandling som ender med drap*, Særavhandling Universitetet i Tromsø, Institutt for rettsvitenskap, 1989, nr.4 på side 15. Forfatteren var tilstede under rettsforhandlingene.

⁴⁹ Schjetne, s. 16

Denne saken har noen fellestrekk med "Liv-saken". I begge sakene er det langvarig og til dels alvorlig mishandling som har funnet sted i en familiesituasjon i hjemmet. I begge sakene hadde de tiltalte reell frykt for nye angrep, og trusler om at de selv eller noen i nær familie skulle drepes av angriper. Sakene startet en offentlig diskusjon hvor det sentrale diskusjonstemaet var avveiningen mellom hensynet til personen som hadde blitt utsatt for mishandling gjennom mange års rett til å forsvare seg og hensynet til den drepte som akkurat i gjerningsøyeblikket hadde forholdt seg passiv. For noen ble juryens frifinnelse i disse sakene et grunnlag for å diskutere om man hadde innført privat dødsstraff i Norge.⁵⁰

Selv om disse to sakene ofte nevnes i en sammenheng, ofte på grunn av nærheten i tid og lik bakgrunn for drapene, er det også forskjeller.

I "Liv-saken" var angrepet i større grad aktualisert ved at hun visste at ektemannen skulle mishandle henne. Det var hun selv som skaffet seg en "time-out" ved å be om å få gå på toalettet. Det kan imidlertid diskuteres om faren og angrepet var over da ektemannen hadde sovnet da hun kom tilbake. Dette til forskjell fra "Verdal-saken" hvor faren, til tross for hans langvarige mishandling og trusler, på tidspunktet for nødvergehandlingen satt helt passiv og ikke hadde ytret noen signaler om at et nytt angrep ville komme så raskt at det ikke var handlingsalternativer for sønnen. Samtidig har "Verdal-saken" et perspektiv som vi ikke finner i "Liv-saken": I "Verdal-saken" hevdet også tiltalte å utøve nødverge på vegne av resten av familien, og spesielt mora. Sett i lys av dette var handlingsalternativene når man legger tiltaltes oppfatning til grunn, ikke like utstrakte. At det var flere tilstede i hjemmet på tidspunktet for gjerningsøyeblikket gjør også at "Verdal-saken" skiller seg fra "Liv-saken". I "Liv-saken" var hun alene med ektemannen og hadde ingen i umiddelbar nærhet å støtte seg til. At det var flere andre tilstede i huset ville kunne tale i mot preventiv nødverge i "Verdal-saken".

En sammenligning av disse to sakene viser at nødvendigheten av å benytte nødverge var noe større i "Liv-saken" enn i "Verdal-saken". Angrepet var konkretisert i en mye større grad ved at angriper var aktiv, ikke passiv når nødvergehandlingen ble innledet. "Liv" var alene med angriperen på tidspunktet for angrepet, i motsetning til den tiltalte i "Verdal-saken". Ser man "Verdal-saken" opp mot forarbeidenes strenge krav til preventiv nødverge er det grunn til å

⁵⁰ For eksempel Slettan, Svein, "Privat dødsstraff" – Er det lov å ta liv i nødverge?", *Lov og rett* 1987 s. 594

stille spørsmål ved hvorvidt denne dommen fortsatt er å regne som gjeldende rett. Isolerer man situasjonen som førte til nødvergehandlingen, var angrepet lite konkretisert og tiltalte hadde tid og mulighet til å vurdere andre handlingsmuligheter. Tillater man å definere situasjonen som ett sammenhengende angrep vil man imidlertid kunne se angrepet i en videre, tidsmessig synsvinkel.

2.3.3.3 "Sykehusdrap - saken"⁵¹

Denne saken gjaldt tre søsken på 15 år, 17 år og 19 år som sammen med sin mor stod tiltalt for overlagt drap på sin far. Moren og datteren på 17 år var tiltalt for å ha medvirket til drapet, mens sønnen på 15 år og den eldste datteren på 19 år var tiltalt for å ha utført selve drapshandlingen. De tiltalte ble frifunnet i tingretten. Påtalemyndigheten anket saken inn for lagmannsretten hva angikk skyldspørsmålet. Her ble skyldspørsmålet behandlet av en jury.

Drapet skjedde mens faren lå på sykehus. Kvelden før faren skulle bli utskrevet fra sykehuset knivstakk den eldste datteren og sønnen faren til han døde. Moren og datteren på 17 år satt på gangen da drapet skjedde. Bakgrunnen var at de hadde vært utsatt for vold, trusler og seksuelle overgrep fra faren i en årrekke. Hverdagen i familien var preget av flere ukentlige voldshandlinger og seksuelle overgrep fra faren mot barna og moren. Noen dager før farens innleggelse på sykehus hadde de to eldste døtrene fortalt sin mor, søsken og sine tanter om farens seksuelle overgrep, til tross for at de var blitt truet av faren om at han ville drepe dem hvis de fortalte om overgrepene til noen. Faren hadde i forkant av sykehusinnleggelsen forsøkt å få hele familien til å være med på et komplott mot en venn av ham, blant annet for å få det til å se ut som at det var vennen som hadde utført de seksuelle overgrepene.

Fra tingrettens dom heter det: *"Det vises i denne sammenheng særlig til at tidligere trusler hadde vært knyttet til pålegg om å bevare taushet om vold og overgrep. Denne tausheten var nå brutt, og det er grunn til å tro at Bashkim Hasani (avdøde) kan ha hatt mistanke om dette"*

⁵²Lagmannsretten slo det fast slik i sin straffutmåling: *"Familien har således levd under et vedvarende tyranni som de ble innprentet at de ikke kunne slippe fri fra."*⁵³

⁵¹ Saksnummer: LA-2003-19998

⁵² 03-00272 M Nedenes tingrett

⁵³ LA-2003-19998

Fra tingrettens dom er frifinnelsen blant annet forklart slik: ” Ingen av de fire opplevde at de hadde handlingsalternativer. De hadde levd med vold, trusler og mishandling i mange år. De har forklart at fars familie i Kosovo var klar over volden. De har videre forklart at også tantene i Norge var klar over dette. De har forklart at besteforeldrene og tantene prøvde å hjelpe, men at ingen av dem hadde vært i stand til å stanse volden mot dem fra Bashkims side”. [...] Dersom de gikk til politiet, var de overbevist om at Bashkim likevel ville komme tilbake og gjøre alvor av sine trusler om å drepe dem. [...] De tiltalte opplevde at det var ingen ting som kunne stoppe ham, og at heller ikke politiet kunne hjelpe.”⁵⁴

I lagmannsrettens straffeutmåling hersket det uenighet om hvorvidt man kunne betrakte disse truslene som direkte drapstrusler: ”Det er imidlertid ikke nødvendig å gå nærmere inn på dette fordi det under enhver omstendighet legges til grunn at det hos de tre tiltalte, som er funnet skyldige i overlagt drap, på sykehuset, under de samtalene som der fant sted, oppsto en alvorlig frykt for hva tiltalte kunne finne på å foreta seg mot dem allerede neste dag da det var forventet at han ville bli utskrevet.”⁵⁵

Forsvarerne til de fire tiltalte prosederte på frifinnelse i lagmannsretten som de også hadde gjort i tingretten. Moren ble frifunnet av juryen. De tre andre tiltalte ble funnet skyldige i forsettlig drap, men fikk svært lave straffer da de ble ansett for å komme inn under vilkåret i strl. § 56 litra b), for å ha handlet i berettiget harme. Den individualpreventive effekten ble også ansett for å være begrenset for alle tre. De ble frifunnet for kravet om erstatning. Hvorfor de ble funnet skyldig av juryen er som kjent ikke mulig å slå fast. Det er imidlertid mulig å sammenlikne denne saken med både ”Liv” og ”Verdal”-saken som har som fellestrekk at drapshandlingen skjedde på bakgrunn av mishandling i hjemmet.

Denne saken skiller seg fra både ”Liv-saken” og ”Verdal-saken” ved at den som stod for trusselen ikke var til stede i hjemmet da angrepet skjedde. Det var tvert i mot barna som oppsøkte faren på sykehuset for å drepe han. Tidsaspektet er også annerledes. Da barna drepte faren på sykehuset var det ingen umiddelbar fare for at han skulle drepe dem, selv om det ved straffeutmålingen ble lagt til grunn at truslene ble opplevd som reelle nok. De hadde objektivt sett hatt tid til å varsle politiet og/eller kommet seg i sikkerhet til han kom hjem dagen etter.

⁵⁴ 03-00272 M Nedenes tingrett

⁵⁵ LA-2003-19998

For "Liv-saken" spesielt og "Verdal-saken" var nok situasjonen mer usikker. De kunne i større grad forvente et angrep når som helst.

I motsetning til de andre sakene var det i denne saken flere om å utføre gjerningen. Mishandleren var satt ut av spill ved at han var innlagt på sykehus. Tatt i betraktning farens fysiske helse og at barna var flere enn ham, tilsier det at styrkeforholdet mellom faren og barna akkurat på drapstidspunktet var noe skjevt. Samtidig bør man ikke undervurdere det psykologiske overtaket faren hadde på barna på grunn av den langvarige trakasseringen. Fra vitneforklaringer gjengitt i tingrettens dom kommer det frem at de tiltalte hele tiden hadde drapstrusler fra faren hengende over seg. Av den grunn var det heller ikke, sett fra deres ståsted, en reell mulighet for de tiltalte å kontakte politiet.

2.3.3.4 MC-saken⁵⁶

Saken gjaldt tre menn som var tiltalt for forsettlig drap. Drapet skjedde i lokalene til en MC-klubb som to av de tre var medlemmer av. Den siste var hjelpemann på et motorsykkelveksted som hadde lokaler i etasjene under MC-klubben. Den direkte foranledningen for drapet var at avdøde, D, oppsøkte MC-klubben for å inndrive gjeld og hevne en tidligere episode på vegne av en kamerat. D var kjent for å være en brutal torpedo og hadde forut for henvendelsen rettet truende henvendelser per telefon mot en av de tiltalte. Det brøt ut slåsskamp mellom en av de tiltalte, A, og D, som ble stanset av andre som befant seg i lokalene. Etter dette barrikaderte de tre tiltalte seg på toppen av en trapp bevæpnet med skytevåpen. De visste at D ville komme opp til etasjen de befant seg i og hadde gitt samtykke til dette da eieren av verkstedet i underetasjen ikke ønsket en konfrontasjon der. D kom løpende opp trappen mot dem. Det ble avfyrt flere skudd og D ble drept. De tre tiltalte hevdet å ha handlet i nødverge.

Fra tingrettens dom vises det til tiltalte As forklaring: "A har forklart at han først da D hadde kommet opp bestemte seg for å skyte, og at dette skjedde automatisk da han så D komme opp trappen. D var gal og A var av den oppfatning at han ville rive dem alle i filler. Det var ingen hjelp i at de var tre og D bare en. A har forklart i retten at han følte seg meget skremt og at han mente at de var i livsfare. Han tenkte ikke på andre muligheter for å komme unna D, men

⁵⁶ Borgarting lagmannsretts dom av 13.juni 2003 (LB-2002-2296)

tenkte på de andre medlemmene i klubben og de som befant seg inne i klubblokalet i tredje etasje.”⁵⁷

Alle de tre tiltalte ble funnet skyldig. Saken ble anket til Høyesterett, men anken gjaldt kun straffutmålingen.⁵⁸ Nødverge er et forhold som hører til skyldspørsmålet. Derfor behandles saken her som en lagmannsrettsdom.

Lagmannsretten la til grunn at de tiltalte hadde handlet i en nødvergesituasjon. Siden lagmannsretten kun skulle behandle straffutmålingen, er det her tingrettens begrunnelse for å avvise nødvergepåstanden som vil ligge til grunn for skyldspørsmålet. Fra tingrettens dom fremkommer det: *”De hadde tid og mulighet til andre mindre inngripende virkemidler. De var tre mot en, og hadde et klart overtak. De ga ingen advarsler til D om at de ville skyte dersom han kom opp, og retten har lagt til grunn at de selv hadde samtykket i at han fikk komme opp.*”⁵⁹

Tingretten la altså her til grunn at de tiltalte hadde overskredet grensene for nødverge både i tid og intensitet. Det er imidlertid grunn til å merke seg lagmannsrettens valg av ord i sin beskrivelse av nødvergesituasjonen. I lagmannsrettens begrunnelse uttales det: *”... de tiltalte handlet i en nødvergesituasjon, idet Ds opptreden i verkstedet og senere må sees som ett sammenhengende angrep mot A.”* Bruken av ordet *”ett sammenhengende angrep”* vil si at lagmannsretten ikke har sett grunn til å foreta en tidsmessig avgrensning av når de tiltalte kunne gripe inn med en nødvergehandling i situasjonen som forelå. Hvor lang tid som hadde gått mellom det første angrepet på A, som utartet seg til en slåsskamp mellom han og D, og drapet fremkommer ikke av tingretten eller lagmannsrettens dom. Det er imidlertid første gang at uttrykket *”ett sammenhengende angrep”* blir benyttet om en slik situasjon. Normalt ville man betraktet det som at angrepet startet ved slåsskampen mellom A og D og ble avsluttet da det ble stanset av andre tilstedeværende. På samme måte som det startet igjen da D kom løpende opp trappen mot de tiltalte. Lagmannsretten utvider med dette det tidsmessige handlingsrommet ved nødverge. Høyesterett godtar også dette i sin vurdering av straffutmålingen, selv om aktor var uenig i beskrivelsen. Førstvoterende uttaler: *” Jeg har*

⁵⁷ TOSLO-2001-9340

⁵⁸ Rt.2003 s. 1804

⁵⁹ TOSLO-2001-9340

riktignok i utgangspunktet atskillig forståelse for aktors anførsel om at situasjonen var endret da drapet skjedde, siden de domfelte på dette tidspunktet var bevæpnet og i overtall.”⁶⁰

Når man betrakter angrepet som ”ett sammenhengende angrep” vil det si at de tiltalte tidsmessig var innenfor grensene for nødverge. Det avgjørende for domstolene var imidlertid at situasjonen var endret på tidspunktet for nødvergehandlingen.

Sammenlikner man dette med ”Sykehusdrap - saken”⁶¹ kan man også si at situasjonen var endret da drapet skjedde ved at de tiltalte var i flertall og hadde med seg kniv. Dette kan nok vise seg å være et avgjørende faktum ved saker om preventiv nødverge. Det kan også være et moment som taler mot at ”Liv”⁶² og/eller ”Verdal”⁶³ saken i dag er gjeldende rett. I begge disse sakene var situasjonen endret da nødvergehandlingen kom.

”MC- saken” skiller seg imidlertid ut fra de tidligere eksemplene ved at miljøet nødvergehandlingen ble begått i er markert ulikt fra de øvrige nevnte eksemplene. I de hittil nevnte eksemplene er de som utfører nødvergehandlingen tidligere straffede personer, og den påståtte nødvergehandlingen skjer i familiære omgivelser eller i nærheten av hjem eller skole. I denne saken er alle de tre tiltalte tidligere domfelt. Handlingen skjer i et MC-miljø som er kjent for å benytte privat rettshåndhevelse, via for eksempel torpedovirkosomhet. Dette er også avgjørende for straffutmålingen i lagmannsretten: *”De tiltalte har (...) tydd til en form for privat rettshåndhevelse som rettsstaten ikke kan godta. De tiltalte har hatt et dårlig forhold til politiet og har derfor forsøkt å løse konflikten selv, men lagmannsretten finner det klart at dette ikke kan gi grunnlag for å operere med andre normer for de aktuelle grupperinger enn de som gjelder for andre borgere. Retten ser særlig alvorlig på tendensen til å bevæpne seg og ty til skytevåpen i konfliktsituasjoner, noe som kan sies å ha vært en direkte årsak til det tragiske utfall av uoverensstemmelsen mellom D og A. På denne bakgrunn er utgangspunktet at det må utmåles strenge straffer, ikke minst av almennpreventive grunner.”⁶⁴*

⁶⁰ Rt. 2003 s. 1804 (avsnitt 17)

⁶¹ Dom avsagt av Agder lagmannsrett 25. mars 2004 (LA-2003-19998)

⁶² Dom av Eidsivating lagmannsrett, 26.august 1982 og 4.mai 1983, straffesak nr. 47/1982 (Liv-saken)

⁶³ Dom av Frostating lagmannsrett 12. juni 1986, straffesak nr. 26/1986

⁶⁴ Borgarting lagmannsretts dom av 13.juni 2003 (LB-2002-2296)

Sammenlikner vi straffeutmålingene i denne saken med ”Sykehusdrap - saken” er det store forskjeller. Selv om også tre av de fire tiltalte i ”Sykehusdrap - saken” ble funnet skyldig i drap søkte man i den saken å gjøre straffene så lave som mulig da den preventive effekten ble ansett å være lav. I denne dommen var situasjonen motsatt. På grunn av miljøet nødvergehandlingen ble begått i ble det foretatt en streng straffeutmåling.

2.3.3.5 Hadeland og Land- saken⁶⁵

Saken gjaldt en ung mann som drepte en venn mens avdøde var på besøk i tiltaltes hjem. Anledningen for besøket var at de hadde hatt en fest hvor også deres to kjærester hadde deltatt tidligere. Da kjærestene hadde gått, var avdøde blitt aggressiv og det oppstod håndgemeng mellom tiltalte og avdøde. Etter dette søkte tiltalte sikkerhet på sitt eget soverom hvor han hadde et haglegevær og et ladet salonggevær stående i garderobeskapet. I mellomtiden hadde avdøde opptrådt truende i stuen ved å velte gjenstander. Avdøde hadde så tatt med seg en glassdør til soveromsdøren som han brukte til å lage et hull i døren inn til rommet hvor tiltalte befant seg.

Avdøde kastet glassdøren inn gjennom det etter hvert store hullet i døren, før han forsøkte å komme seg inn selv. Mens han stod i hullåpningen avfyrte tiltalte et skudd som traff han i buken og som førte til at han døde. Tiltalte hadde telefonisk kontakt med politiet gjennom hele hendelsesforløpet.

Tiltalte påberopte seg nødverge, men ble funnet skyldig i tingretten. Saken ble anket til lagmannsretten både av tiltalte og av påtalemyndigheten. Tiltalte anket på bakgrunn av bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. Påtalemyndigheten anket saken inn på bakgrunn av straffeutmålingen. I lagmannsretten ble han frifunnet av juryen. Saken gikk også til Høyesterett⁶⁶, men gjaldt da erstatning for uberettiget straffeforfølgelse, jfr. straffeprosessloven § 444.

Bakgrunnen for tingrettens dom var at tiltalte hadde mulighet til å velge et annet handlingsalternativ. ”Tiltalte hadde andre og mindre drastiske muligheter for å redde seg da

⁶⁵ LE-2003-7530 (lagmannsrett)/ THADE-2003-331 (tingrett)

⁶⁶ Rt.2005 s. 635

han satt på sengen og så at B var på vei inn til soveværelset. Tiltalte kunne f.eks. ha avfyrt et varselskudd som ville ha virket ganske dramatisk. Han kunne dessuten ha skutt mot Bs føtter, selv om disse trolig var dekket av døren, og på den måten ha uskadeliggjort B uten å drepe B. Tiltalte kunne også ha tatt med seg haglen og forlatt soveværelset ved å gå ut på balkongen utenfor soveværelset og hoppet ned på bakken.”⁶⁷

Man må ut fra tingrettens dom anta at vilkåret ” *Afvergelse af eller Forsvar mod et retsstridigt Angreb*” i denne saken er oppfylt. Det var ikke tvil om at angrepet var iverksatt da nødvergehandlingen ble igangsatt og at den ble gjort til avvergelse eller forsvar. Tiltalte og avdøde hadde forut for hendelsen vært i håndgemeng på grunn av avdødes oppførsel. Og det var stor sannsynlighet for at årsaken til at avdøde forsøkte å bryte seg inn på soverommet var for å utføre et nytt angrep på tiltalte. Hvor mye tid det var igjen før angrepet ville ramme tiltalte var usikkert. På tidspunktet da skuddene ble avfyrt hadde likevel angriper kommet så langt at han omtrent hadde halve kroppen gjennom hullet. Sett fra tiltaltes situasjon kunne det derfor være tale om sekunder før han ble angrepet. Situasjonen i denne saken skiller seg derfor fra enkelte av de andre eksemplene fra rettspraksis hvor det var mer tvil om tiltalte var i en angrepssituasjon, og hvor lang tid som gjenstod. Dette gjelder for eksempel ”Verdal-saken” og ”Sykehusdrap - saken” hvor angriper forholdt seg passiv på tidspunktet for nødvergehandlingen. ”Hadeland og Land”- saken er derfor den saken hvor man tidsmessig var nærmest angrepet da nødvergehandlingen ble foretatt.

Tar man utgangspunkt i forarbeidernes vurderingsmomenter om hvorvidt ”*det er tid til å kontakte politiet og om man kan regne med hjelp derifra til å avverge angrepet*”⁶⁸ er denne saken spesiell i det henseende at tiltalte hadde telefonkontakt med politiet mens hendelsen pågikk. I tingrettens dom slås det også fast at: ”*Samtalene med politiet er preget av at politibetjentene ikke oppfattet alvoret i situasjonen og tiltaltes frustrasjon over dette.*”⁶⁹

Tiltalte hadde altså i utgangspunktet her gjort sin plikt ved å respektere politiet som rettshåndhever og henvendt seg til dem for å få hjelp. Når politiet da ikke skjønner alvoret og derfor ikke lenger er et reelt alternativ for tiltalte, blir spørsmålet hvordan man skal bedømme en slik situasjon. Spørsmålet er hvorvidt politiets feilvurdering skal ha betydning for hvor

⁶⁷ Fra tingrettens dom: Thade-2003-331

⁶⁸ NOU 1992:23 s. 95

⁶⁹ Fra tingrettens dom: Thade-2003-331

tidlig man kan gripe inn med nødverge eller hvor langt man kan gå. På den ene siden kan man da likestille situasjonen med en situasjon som utarter seg på et sted der det ikke er mulig å kontakte politiet. Det vil likevel være begrensninger for hvor langt den private rettshåndhevelse kan gå. På den andre siden ville man kunne sette opp en hypotese om hvordan en slik situasjon ville utarte seg hvis politiet hadde reagert på den riktige måten sett i forhold til alvorret i situasjonen. Kanskje hadde det da ikke for tiltalte vært nødvendig å ty til nødverge på det tidspunktet han valgte å gjøre det i visshet om at politiet var underveis.

2.3.4 Tingrettspraksis

2.3.4.1 Hammerfest-saken⁷⁰

Saken gjaldt en kvinne som skjøt sin tidligere kjæreste slik at han døde. Kvinnen hevdet å ha handlet i nødverge.

Bakgrunnen for drapet var at tiltalte hadde bedt avdøde, heretter kalt B, ”komme til hennes leilighet med brennevin.” B hadde i tillegg til brennevin med seg et gevær innpakket i plast. Tiltalte var blitt redd da hun så geværet og hadde tenkt at B kunne komme til å bruke det mot henne. Bs forklaring var imidlertid at de skulle på jakt. Da B hadde sovnet i sofaen hadde tiltalte funnet en del patroner i jakken hans og fjernet dem sammen med geværet. Da han våknet igjen ba hun han imidlertid om å lære henne å bruke geværet fordi hun tenkte at det ville være en fordel dersom ”det kom til kamp mellom dem”. B gjorde dette før han sovnet igjen. Det var etter dette tiltalte rettet geværet mot Bs hode og fyrte av. I følge tingrettens dom var det ”totalt kaos i hodet hennes” på gjerningstidspunktet. *”Hun tenkte på tidligere episoder hvor han hadde truet henne, også med våpen, og brukt vold. Hun fryktet at det samme kunne skje på nytt”.*

Den tiltalte kvinnen ble funnet skyldig i forsettlig drap.

Tidsmessig er denne avvergelsen på den ytre delen av skalaen. Denne saken ligger tett opp mot forarbeidenes beskrivelse av at det kun er en mulighet for at et angrep vil komme. Det eneste som kunne tyde på at den potensielle angriperen skulle angripe var at han hadde med seg et gevær. Men ingen forhold ved oppførselen hans tilsa at et angrep ville komme - han

⁷⁰ RG 2002 s. 1450

forhold seg tvert i mot rolig ved å sovne flere ganger. Og selv om tiltalte og avdøde hadde en historie som var preget av vold fra hans side, var det tiltalte som hadde bedt avdøde å komme til hennes bopel. Selv om man skal legge tiltaltes oppfatning av en situasjon til grunn er det ganske klart at denne saken ikke kunne føre til frifinnelse. Verken nødvergehandlingen eller nødvergesituasjonen tilsier at denne handlingen burde vært rettmessig. Retten slår fast innledningsvis i sin vurdering at tiltalte var *”ikke (...) utsatt for et ulovlig angrep av avdøde”* og handlingen gikk uansett *”lengre enn nødvendig og må karakteriseres som ubetinget utilbørlig ut fra situasjonen”*.

Det er også verdt å merke seg at tingretten selv trekker parallellen til ”Liv- og Verdal”-sakene: *”Retten vil i denne forbindelse bemerke at i de to sakene hvor personer har vært frikjent for drap ut fra at det forelå nødverge – Liv-saken fra 1982 og Verdal-saken fra 1986 – synes det å ha foreligget voldsbruk som var langt mer massiv og mer nærliggende i tid, samtidig som fluktmulighetene var ansett som i realiteten ikke-eksisterende.”*⁷¹

Den direkte sidestillingen av ”Liv - ” og ”Verdal”- saken mener jeg er noe unyansert av tingretten, jfr. min sammenligning av disse sakene overfor. Det også sett i lys av at det er grunn til å stille spørsmål ved om dette er eksempler som viser gjeldende rett. På den andre siden var nødvendigheten av å handle i nødverge i både ”Liv” og ”Verdal” – sakene langt på vei klarere enn i ”Hammerfest-saken”.

2.3.5 Oppsummering av rettspraksis

Det er interessant å reise problemstillingen om det finnes noen generelle trekk ved disse sakene. Er det mulig å trekke noen generelle konklusjoner ut av en slik knippe eksempler som er fra ulike tidsepoker og har ulike faktum?

Et første fellestrekk er at det i domspremissene sjelden blir foretatt en vurdering av nødvergebestemmelsens to første vilkår om at handlingen må være gjort til ”Afvergelse eller Forsvar” av et ”retsstridigt Angrep”. Når domstolene går rett til vurdering av om handlingen var ”nødvendig” eller ”ubetinget utilbørlig” trenger de ikke å ta stilling til hvorvidt det faktisk forelå et angrep eller ikke. Unntaket her er ”Hammerfest-saken” fra tingretten hvor det slås fast at *”retten legger til grunn at hun umiddelbart forut for at handlingen ble begått ikke var*

utsatt for et ulovlig angrep av avdøde B.” Konsekvensen av dette er at sakene fra rettspraksis ikke gir mange direkte holdepunkter for den tidsmessige avgrensningen av preventiv nødverge. De to sakene som danner ytterpunkter, av de viste eksemplene, er ”Hammerfest-saken” og ”Hadeland og Land-saken”. I ”Hammerfest-saken” var det nesten bare en mulighet for at et angrep ville inntre, mens i ”Hadeland og Land-saken” kunne det være kun sekunder før angrepet på tiltalte inntraff.

Et annet fellestrekk er at domstolene har lagt opp til en streng bedømmelse av grensene for preventiv nødverge. Dette i tråd med forarbeidene i NOU 1992:23. Den samme strenge bedømmelsen av sakene om preventiv nødverge slås fast av Høyesterett i ”Mobbedommen”⁷² fra 1996. Den direkte konsekvensen av at en streng bedømmelse er lagt til grunn er at i alle saker, med unntak av de tre sakene som ble avgjort med en jury, ble tiltalte dømt.

Et tredje felles trekk, som går mer på organiseringen av domstolene enn utøvelse av den materielle jussen, er at i tre av de fire sakene som ble avgjort av en jury ble de tiltalte frifunnet. Dette gjelder ”Liv” - og ”Verdal” sakene fra henholdsvis 1982 og 1986 og ”Hadeland og Land – saken” fra 2003. Det er vanskelig å si noe konkret om juryens vurderinger da det ikke foreligger noe begrunnelse for juryens avgjørelse. Det er også derfor vanskelig å si noe konkret om hvilken konklusjon man skal trekke av et slikt funn. Det kan på den ene siden være at det også uten jury ville blitt frifinnelse i disse sakene. At det er sakenes karakter som førte til frifinnelse, ikke hvorvidt skyldspørsmålet var avgjort med eller uten fagdommere. Det kan imidlertid på den andre siden være et signal om at den alminnelige rettsoppfatningen om grensene for preventiv nødverge skiller seg noe fra fagdommernes oppfatning. I ”Liv-saken” er det på det rene at fagdommerne tilsidesatte den første juryens frifinnelse. Det er også på det rene at tingretten dømte tiltalte i ”Hadeland og Land”- saken i første instans. Hvorfor det er slik kan det kun spekuleres i. En mulig teori er at det kan være lettere for en jury å sympatisere med den angrepne i en slik situasjon. Det er jo også hovedargumentet for dagens juryordning – at man skal dømmes av likemenn. Juryen har på lik linje med fagdommerne plikt til å dømme etter loven. Det kan imidlertid være slik at en jury ikke i like stor grad vil føle et like stort ansvar for å tenke på konsekvenser og

presedensdannelser utover den spesifikke saken de er satt til å avgjøre.⁷³ Samtidig vil prinsippet om lekfolks deltakelse i domstolene alltid medføre at meddommerne er i flertall. Forskjellen er at det er mer samspill mellom meddommere og fagdommere i en meddomsrett.

2.4 Juridisk teori

I straffeloven av 1902 ble det tatt et ganske tydelig steg bort fra ytterligere krav til nødvergesituasjonen enn det som fremkommer av ” *til Afvergelse af eller Forsvar mod et retsstridigt Angreb* ”.

Etter denne presiseringen har det til dels vært uenighet i juridisk teori om hvor man skal sette grensen for lovlig nødverge i forkant av et angrep.

Hagerup uttalte følgende i 1903: ” *[det] ligger [...] i saken selv, angrebet maa være umiddelbart forestaaende.* ”⁷⁴

Kjerschow er noe mindre bastant i sine betraktninger rundt kravet til angrepet, men ser ut til å dele Hagerups oppfatninger langt på vei:

” *Loven krever ikke uttrykkelig at selve angrepet skal være begynt. Imidlertid må det være nogenlunde umiddelbart forestående, således at det kan betegnes som et virkelig, ikke et alene mulig, efter lengere eller kortere tidsforløp, inntredende angrep.* ”⁷⁵

Slettan er derimot av den oppfatning av at både Hagerup og Kjerschow tar feil i sin tolkning av straffelovens § 48: ” *Men straffeloven av 1902 har nettopp ikke noe krav om at angrepet skal være aktuelt eller umiddelbart forestående. De begrensninger som Hagerup forfekter, har etter mitt syn ingen hjemmel i straffeloven. Snarere tvert imot: Straffeloven opphevet uttrykkelig den mindre restriktive begrensningen i kriminalloven om at angrepet måtte være overhengende. Det følger av dette at også Kjerschow etter min mening trekker slutninger som*

⁷³ Dette støttes også av Andenæs, Johs. ”Norsk straffeprosess”, Bind 1, 3.opplag, Oslo, 2005 s. 118: ”Enkelte typiske forskjeller kan man nok finne mellom fagdommere og legdommere. De siste vil være mest innstilt på den enkelte sak; konsekvensene for andre saker veier mindre.”

⁷⁴ Hagerup, Francis, *Strafferettens almindelige del*, Kristiania, 1911, på side 47

⁷⁵ Kjerschow, P., *Almindelig borgerlig straffelov [...] og Lov om den almindelige borgerlige straffelovs ikrafttreden [...]* Utgitt med kommentar, Oslo, 1930 s. 135

det ikke er grunnlag for, når han hevder at det er et vilkår for nødverge at angrepet er "nogenlunde umiddelbart forestående." 76

Av nyere juridisk litteratur kommer Dørre til den samme konklusjonen:

"Med hensyn til nødvergesituasjonens tidsmessige utstrekning, kan man ikke stille et krav om at angrepet må være umiddelbart forestående..." 77

Det var da også representanter fra eldre juridiske teori som støttet en slik linje, som for eksempel Augdahl. Han nevner dette eksempelet: *"Sæt at A meddeler B, der sidder lam i sin stol, at han vil lægge sig i baghold og myrde hans søn, når denne er på vei hjem. Sæt videre at A's person og fortid er borgen for at han kommer til at utføre sit forsæt. Sæt endelig at B ikke har nogen utvei til at komme i forbindelse med utenverdenen eller til at få advart sin søn. At B i et sådant tilfælde bør kunne benytte sig av den først givne anledning til at skyde A en kugle for panden, synes ikke tvilsomt. Hvorledes stiller det sig her med kravet til, at angrepet skal være aktuelt? Hvor sønnen ventes hjem hvert øieblik, er dette krav let nok oppfyldt, og likeså vil man med lidt rimelighet kunne anse kravet oppfyldt, når han ihvertfald ventes samme dag. Men når sønnen først skal komme næste dag, eller kanskje om en uke eller 14 dage? Er angrepet også isåfald aktuelt? Eller er det meningen, at B [...] skal sidde med hænderne i skjødet sålænge indtil det forestående overfald med nogenlunde rimelighed kan siges at være blit aktuelt og dermed risikere at forspilde utsigten til at få forbrydelsen forebygget?" 78*

Det er på det rene at lovens ordlyd kun inneholder ordet "Angreb". Hvorvidt man kan eller ikke kan innfortolke et ytterligere krav til lovens ordlyd, har det som vist vært uenighet om i teorien. Man må imidlertid kunne forstå de juridiske forfattere som taler for en innfortolkning av ytterligere krav til angrepet, dit hen at det er en tolkning av hva som ligger i uttrykket "Angreb" de foretar. Både Hagerup og Kjerschow foretar i så måte en relativ omfattende innskrenkende tolkning ved å innfortolke ytterligere krav til angrepets aktualitet inn i ordlyden, uten at det er noen holdepunkter for dette i ordlyden eller forarbeidene. Hvorvidt det er slik at ordlyden de lege lata inneholder ytterligere krav til angrepets aktualitet, er en diskusjon som uansett bør skilles fra en rettspolitisk diskusjon hvorvidt lovens ordlyd faktisk

⁷⁶ Slettan, Svein, "Privat dødsstraff" – Er det lov å ta liv i nødverge"?, *Lov og rett* 1987 s. 594, på side 600.

⁷⁷ Dørre, Jarl Borgvin, *Krav til nødssituasjonen ved preventivt nødverge*, Oslo, 1998, på s. 102

⁷⁸ Augdahl, Per, *Nødverge*, Kristiania og København 1920, s. 56

burde inneholdt ytterligere presiseringer. Det kan virke som at noen av de eldste eksemplene fra juridisk teori ikke evner helt å skille mellom disse to innfallsvinklene.

I de allerede nevnte eksemplene fra juridisk teori har tolkningen av ordlyden vært rettet mot en negativ avgrensning av adgangen til preventiv nødverge. En tolkning av ordlyden kan imidlertid også si noe om den positive definisjonen av det tidsmessige handlingsrommet i en preventiv nødvergesituasjon.

Kjerschow åpner tilsynelatende for en relativ vid ramme for nødvergerettens lovlighet:

”Forberedelser til et angrep kan dog være av den art, at angrepet må sies allerede dermed å

*være innledet... ”*⁷⁹ Eksempelet som han deretter viser til er skipskapteinen som overhører

mannskapets mytteriplaner. Det er usikkert hvorvidt en slik holdning kan sies å være

gjeldende rett. I alle fall er det tvilsomt om forberedelser alene kan føre til at man anser

angrepet som begynt, og dermed også har rett til å møte de forberedende handlingene med

nødverge. Det må i så fall være en del av en konkret helhetsvurdering hvor det er et av

vurderingsmomentene. Man kan imidlertid her trekke en parallell til folkeretten og retten til

selvforsvar etter FN - paktens artikkel 51⁸⁰ og såkalte ”preemptive strikes”. ”Preemptive

strike” vil si at man går til angrep mot land som mobiliserer til krig eller angrep mot et annet

land. Det innebærer at man enda er på et mobiliserings-, opprustning,- eller

forberedelsesstadium. Det vil bli for omfattende å si noe mer inngående om dette punktet i

folkeretten i denne sammenheng, men i forhold til hvorvidt forberedelser til angrep skal gi rett

til selvforsvar er det også i folkeretten motstridende hensyn. Artikkel 51 gir rett til

selvforsvar. Samtidig har medlemslandene i FN forpliktet seg til å *”avholde seg fra trusler om*

*eller bruk av væpnet makt mot noen stats territoriale integritet”*⁸¹ i artikkel 2, punkt 4 i

samme pakt.

Skeie er på linje med Kjerschow og er av den oppfatning at nødvergebestemmelsen har et vidt

anvendelsesområde: *”Denne bestemmelse gir en noget videregående rett til å hindre at en*

angrepsplan blir iverksatt. Når stillingen er den at et angrep vil finne sted om ikke noget

⁷⁹ Kjerschow, s. 135

⁸⁰ http://www.fn.no/fn_avtaler/fn_pakten/. Sist lest 12.03.09

⁸¹ http://www.fn.no/fn_avtaler/fn_pakten/ . Sist lest 12.03.09

*uberegnelig inntreffer, har den truede person nødvergerett, selv om angrepstidspunktet ennu er uvisst, eller overfallet først kan ventes om noen timer eller dager.”*⁸²

I følge Skeie må man altså sette en høy sannsynlighetsterskel, men ikke så høy at man ikke samtidig kan ta høyde for at uberegnelige hendelser kan inntreffe, slik at angrepet likevel ikke ville finne sted. Sett fra angriperens ståsted tilsier reelle hensyn at sannsynligheten for at angrepet vil finne sted må være svært høy. De uberegnelige hendelsene som Skeie viser til må nødvendigvis være hendelser som angriper ikke råder over selv, som verken angriper eller den angrepne kan beregne. Man kan etter dette muligens tolke Skeie dit hen at grensen for preventiv nødverge vil gå der hvor sannsynligheten er så høy at det kun er uberegnelige hendelser som kan hindre angrepet. Hvis man legger en slik tolkning til grunn kan Skeie forstås i den retning at han betrakter sannsynlighet som en minstegrense for adgangen til preventiv nødverge.

I nyere juridisk teori er forfatterne mer på linje med forarbeidene til den nye straffeloven.⁸³

Dørre konkluderer med at: *”Den tidsmessige begrensningen kan uttrykkes slik at angrepsfaren må være kommet så nær en realisering at det er behov for umiddelbar avvergelse.”*⁸⁴ Hvorvidt det er ”behov for” å foreta en nødvergehandling vil være det samme som at det er nødvendig – og Dørre er derfor på linje med forarbeidene både til straffeloven av 2005 da han mener at den tidsmessige avgrensningen av preventiv nødverge må sees i sammenheng med en nødvendighetsregel. Denne nødvendighetsregelen er ikke bare knyttet til nødvergehandlingen, men også hvorvidt det var nødvendig å handle i den situasjonen som forelå.

Eskeland sier det slik: *”Det må kreves at angriperens opptreden forut for det tidspunktet avvergehandlingen foretas, er så truende eller skadelig at en ellers straffbar handling bør være straffri på det tidspunktet den foretas. Jo nærmere i tid og jo mer konkret den forventede handlingen er, desto nærmere vil man komme grensen for når det foreligger et ”angrep” som kan gjøre en avvergehandling straffri.”*⁸⁵ Han gir også uttrykk for at den preventive nødvergesituasjonen må vurderes i lys av de reelle hensyn som ligger bak preventiv nødverge: *”Vurderingstemaet er om hensynene til gjerningspersonens straffverdighet i den aktuelle*

⁸² Skeie, Jon, *Den norske strafferett*, Den almindelige del, Bind 1., Oslo, 1937 s. 304

⁸³ NOU 1992:23

⁸⁴ Dørre s. 102

⁸⁵ Eskeland, Ståle, *Strafferett*, Oslo, 2000 s. 234-235

situasjon og hensynet til prevensjon (å forhindre drap) sett i sammenheng tilsier at handlingen skal være straffri.”⁸⁶

Etter min mening er Eskelands vurdering av adgangen til preventiv nødverge best egnet til å belyse helheten bak det som fører til en nødvergesituasjon. Eskelands synspunkt er, på linje med forarbeidene til straffeloven av 2005, at det må ligge noen konkrete vurderingsmomenter til grunn, men at man også må foreta en helhetlig vurdering av den angrepnes straffverdighet, og hensynene bak straffens preventive formål og virkning.

2.5 Hva er rettsstilstanden etter en gjennomgang av rettskildene?

Ingen av rettskildene gir et helt klart svar på hvilken tidsmessig avgrensning norsk rett setter for preventive nødvergehandlinger. Utfordringen ligger i å uttrykke en generell regel om dette som kan passe i de fleste situasjoner. Det er derfor et spørsmål hvor konkret det er mulig å være i en slik generell tidsmessig avgrensning.

Lovteksten gir få holdepunkter utover det man eventuelt kan innfortolke i ordlyden.

Forarbeidene presiserer at rettsstilstanden er uklar, men har pekt på ulike vurderingsmomenter som må inngå i en vurdering. Preventiv nødverge er i forarbeidenes definisjon knyttet opp mot nødvendigheten av å foreta nødvergehandlingen.

Rettspraksis, som er den rettskilden hvor gjeldende rett benyttes på konkrete saker, har ikke drøftet den tidsmessige avgrensningen i noe særlig grad. Domstolene har det privilegiet å hoppe over gjerdet der det er lavest – det er ikke et krav at domstolen må gjennomgå alle de øvrige vilkårene hvis den finner at det er et vilkår som ikke er oppfylt. Den tidsmessige avgrensningen av nødvergesituasjonen synes derfor i svært stor grad knyttet til nødvergehandlingen og begrensningene som settes for handlingens intensitet og nødvendighet.

Oppsummeringen av hovedtrekkene etter en gjennomgang av rettskildene, viser altså at det må foretas en helhetsvurdering av nødvergesituasjonen for å finne den tidsmessige avgrensningen. Hvilke momenter som kan være relevante i en slik vurdering viser jeg til

⁸⁶ Eskeland, s. 234-235

gjennomgangen av rettskildene, og da spesielt forarbeidene. Det er likevel noen problemstillinger som krever nærmere gjennomgang, for å forsøke å presisere den tidsmessige avgrensningen noe ytterligere.

2.5.1 Kravet til sannsynlighet

Første problemstilling er hvilke krav som etter dette må stilles til sannsynligheten for at angrepet skal inntre. Sannsynligheten for at angrepet faktisk skal inntreffe er et vurderingsmoment som er fremhevet i forarbeidene som ”særlig vesentlig”.

Utfordringen med de preventive nødvergesituasjonene er denne: På grunn av at de tidsmessig kan foregå et stykke fra selve angrepets start vil sannsynligheten for angrepets inntreden kunne være lavere enn i de situasjoner hvor man må ty til forsvarshandlinger fordi angrepet allerede er i gang og/eller allerede har inntruffet. Man må imidlertid legge til grunn at jo høyere sannsynligheten er desto større rett har man til å foreta en preventiv nødvergehandling. I juridisk teori har Skeie uttalt at man har rett til å gripe inn med nødverge dersom ”*et angrep vil finne sted om ikke noget uberegnelig inntreffer.*”⁸⁷ Dette er en relativt høy sannsynlighetsterskel, og vil kunne oppfattes som en minstegrense for sannsynlighet. Hvorvidt det er gjeldende rett er usikkert da ingen av de øvrige rettskildene belyser temaet. Både forarbeider og rettspraksis har imidlertid fremhevet at tilfellene med preventiv nødverge må vurderes strengt.⁸⁸

Sannsynlighetsvurderingen må uansett baseres på den angrepnes egen oppfatning av situasjonen når straffebudet krever forsett, jfr. strl. § 42. Når man legger til grunn at forarbeidene og Høyesterett har slått fast at tilfellene må vurderes strengt, er det grunn til å tro at man i alle fall som et minimum vil kreve sannsynlighetsovervekt for at denne vurderingen ikke skal anses som uaktsom. Reelle hensyn til fordel for angriper tilsier imidlertid at å legge til grunn kun et krav om sannsynlighetsovervekt i mange tilfeller kan slå ut urimelig. For å dømme noen etter strafferettens bestemmelser må sannsynligheten være opp mot 100 % - såkalt kvalifisert sannsynlighetsovervekt. Det er trolig ikke lagt opp til å sammenlikne en vurdering som gjøres i en domstol og en vurdering som gjøres under en angrepssituasjon. Det

⁸⁷ Skeie, s. 304

⁸⁸ NOU 1992: 23 s. 96 og Høyesterett i Rt.1996 s. 141 ”Mobbdommen”

er imidlertid grunn til å tro at sannsynligheten for at angrepet skal inntreffe må ha sannsynlighetsovervekt.

Et annet spørsmål er hvordan sannsynligheten skal måles. En vurdering av sannsynligheten vil nødvendigvis måtte bero på hvilke konkrete holdepunkter som foreligger for at angrepet skal skje. En vag følelse eller stemningsoppfatning vil neppe være nok. I sakene om vold og mishandling i nære relasjoner kan sannsynligheten for eksempel manifestere seg i et handlingsmønster som går igjen. Dette kan eksemplifiseres med faktumet i "Liv-saken" hvor et 18 års samliv med mishandling og vold gjorde at Liv fort skjønte når mishandlingen skulle tilta igjen. Da også dagen da hun foretok nødvergehandlingen. I eksempelet fra "Hammerfest-saken" var det ikke nok at den tidligere samboeren kom på besøk og hadde med seg et gevær. Det var ingen konkrete holdepunkter for at han skulle bruke geværet til å skade henne, og hun ble derfor funnet skyldig i drap.

2.5.2 Vurderingen av tid og handlingsalternativer

Det andre vurderingsmomentet som skiller seg ut som betydelig er hvor nært i tid angrepet antas å være på tidspunktet for avvergelsen. En gjennomgang av rettskildene viser imidlertid et interessant funn om at tidsmomentet isolert sett ikke har en så sentral plass i vurderingen som man i utgangspunktet skulle tro.

Det som synes relevant i forhold til tidsvurderingen er på hvilken måte den lengre tidshorisonten frem til angrepet vil tilsi at man har andre og bedre alternativer enn å foreta nødvergehandlingen. Dette bekreftes også i "Mobbedommen" av Høyesterett.⁸⁹ Har man på den andre siden ingen måter å slippe unna et angrep på enn å utøve nødverge er det irrelevant hvor lang tid man har før angrepet inntreffer. Augdahls eksempel om faren som sitter "lam i sin stol" uten mulighet til å kontakte omverdenen eller advare sin sønn om det ventede angrepet, er et eksempel på det.⁹⁰

Hvis man skal forsøke å trekke noen grenser ut fra eksemplene i rettspraksis er det to saker som skiller seg ut hva angår hvor lang tid som man måtte anta ville gå før angrepet fant sted. I

⁸⁹ Rt.1996 s. 141

⁹⁰ Augdahl, s. 56

den ene enden av skalaen har vi ”Hadeland og Land-saken”. Her var tidsmomentet riktignok litt usikkert, men når angriperen var halvveis inne i rommet allerede var det minimum et par sekunder, maksimalt et par minutter før han ville ha klart å komme seg helt inn på rommet hvor tiltalte befant seg. Likevel fant tingretten ham skyldig basert på en vurdering av at han burde forsøkt andre alternativer, som for eksempel å hoppe ut av vinduet. Hvorvidt lagmannsretten fant denne vurderingen som for streng i sin vurdering av skyldspørsmålet, er et spørsmål som vil stå ubesvart.

I motsetning til ”Hadeland og Land”-saken står ”Sykehusdrap - saken”. Truslene som kom fra faren inneholdt signaler om at et angrep ville komme neste dag da han ville bli utskrevet fra sykehuset. Søsknene ville objektivt sett hatt tid og mulighet til å sette i verk andre måter å beskytte seg på, da de visste hvor lenge faren kom til å være på sykehuset. Denne saken skiller seg derfor fra sakene hvor tidspunktet for angrepet er mer usikkert. Sammenlikner man disse to sakene med det klassiske eksempelet om skipskapteinen, så var det et enda lengre tidsperspektiv enn i ”Sykehusdrap -saken”. Men handlingsalternativene for kapteinen var annerledes; han befant seg alene ute på havet og med den tids få muligheter for kommunikasjon fra skip, var det en situasjon hvor man ville ha godtatt privat rettshåndhevelse.

Tidsvurderingen er altså i seg selv ikke så relevant hvis det ikke gir den angrepne noen handlingsalternativer.

2.5.3 Sakene om vold i nære relasjoner

Saker om vold i nære relasjoner reiser en del særskilte problemstillinger som skiller seg fra de øvrige sakene. Det er knyttet til avgrensning av angrepssituasjonen og handlingsalternativer.

Når det gjelder angrepssituasjonen er spørsmålet hvordan man skal avgrense angrepssituasjonen i sakene hvor det har vært langvarig mishandling. Skal man i sakene om vold i nære relasjoner se på mishandlingen som mange enkeltstående angrep eller ett eller flere sammenhengende angrep? Dette vil ha betydning for når den som mishandles skal anses berettiget til å avverge fremtidige angrep.

Da alle sakene om vold i nære relasjoner har vært avgjort av en jury i lagmannsretten er det vanskelig å knytte noen kommentarer til hvordan dette har vært vurdert. I "Verdal-saken" ble det fra tiltaltes forsvarer prosedert på at man måtte karakterisere situasjonen som et "konstant angrep", for å svare på det faktum at avdøde forholdt seg passiv på tidspunktet for nødvergehandlingen. I "MC-saken" betegnes angrepet frem til nødvergehandlingen som "*ett sammenhengende angrep*"⁹¹. Dette til tross for at D hadde trukket seg tilbake på et visst tidspunkt før situasjonen hvor nødvergehandlingen ble foretatt utartet seg.

En uttalelse fra en enkeltstående lagmannsrett vil imidlertid ikke ha nok vekt til at man kan si at definisjonen "ett sammenhengende angrep" kan benyttes i andre tilfeller som gjeldende rett. Hvis man ser på Høyesteretts uttalelser fra Rt.1982 s. 1216 går Høyesterett i retning av å godta at en situasjon kan ha bygget seg opp over tid: "*en handling kan ha karakteren av berettiget nødverge, selv om den ikke er svar på et akutt angrep, men på en situasjon som har bygget seg opp over lengre tid.*"⁹² Men hvorvidt det kan sidestilles med et "konstant" eller "sammenhengende" angrep er usikkert.

Stang Dahl reiste denne problemstillingen i etterkant av "Liv-saken". "*Straffbare enkelthandlinger må ses i lys av både erfart fortid og forventet fremtid for å forstås. Om man i et slikt perspektiv bør definere kvinnemishandling som en fortsatt forbrytelse [...], som en kollektiv forbrytelse, jfr. strl. § 219 eller en rekke straffbare handlinger i realkonkurrens og idealkonkurrens, er vesentlige spørsmål som bør avklares.*"⁹³

Et konstant angrep er nok ofte den reelle oppfatningen av situasjonen man befinner seg i for de som opplever mishandling i familien. En vid angrepsdefinisjon kan nok imidlertid være betenkelig juridisk sett i forhold til den angrepnes rettssikkerhet og i forhold til de samfunnsmessige hensyn som ligger bak at man ikke har privat rettshåndhevelse i Norge. Det kan diskuteres hvorvidt det er holdepunkter for at en betegnelse som "konstant angrep" kan subsumeres under straffeloven § 48, sett i lys av den strenge linjen som er lagt i saker om preventiv nødverge.

Når det gjelder handlingsalternativer i disse sakene, er problemstillingen hvorvidt den angrepne burde kontaktet politiet eller andre for å få hjelp i stedet for å avverge angrepet selv. Dette på lik linje med andre saker om preventiv nødverge. Problemet er ofte at angriperen har

⁹¹ Borgarting lagmannsretts dom av 13.juni 2003 (LB-2002-2296)

⁹² Rt.1982 s. 1216

⁹³ Dahl, Tove Stang, "En kommentar til juryens frikjennelse i Eidsivating Lagmannsrett 26.august 1982", *Hefte for kritisk juss* nr.3 1982 s.17, på side 24

et meget sterkt psykisk overtak på den angrepne, og i alle eksemplene fra rettspraksis (Liv, Verdal og Sykehusdrap - saken) var de angrepne truet med konsekvensene hvis mishandlingen eller overgrepene ble avslørt. Hvis man setter opp krav i en lovbestemmelse som ikke er mulig å overholde, er det grunn til å stille spørsmål ved straffebudets effektivitet i disse sakene. Samtidig er det vanskelig av samfunnsmessige hensyn å argumentere for et annet utgangspunkt enn at politiet må kontaktes. Dette er et samfunnsmessig dilemma, som basert på eksemplene fra også nyere rettspraksis, må sies å være uløst.

Stang Dahl beskriver situasjonen slik: *”Vi vet også at en del av den subjektive angsten for fortsatt mishandling også er en dødsangst, og at alternativet til egen fysisk død ikke sjelden oppleves som en annen form for død: en langsom utslettelse av jeg-et, av psykisk identitet og liv. [...] Med andre ord: I ekstreme situasjoner ser offeret ingen vei ut – ingen mulighet for flukt.”*⁹⁴

Det er grunn til å stille spørsmål om ”Liv-saken” og ”Verdal-saken” ville fått samme utfall i tilsvarende saker i 2009. Selv om disse to sakene og ”Sykehusdrap - saken” har sine klare ulikheter har de samtidig fellestrekk hva angår de tiltaltes følte, og dermed også reelle, mulighet for å slippe unna med andre midler enn å ta livet av mishandleren. ”Sykehusdrap - saken” endte med en fellende dom i motsetning til ”Liv”- og ”Verdal”- sakene. Hvorvidt man kan si at de to sistnevnte sakene i dag er gjeldende rett vil måtte være usikkert etter forarbeidene og nyere rettspraksis strengere linje i disse sakene.

2.5.4 Nødvendighet

En problemstilling som gjennomgangen av rettskildene har belyst, er om man kan man stille opp et eget nødvendighetskrav knyttet til nødvergesituasjonen i saker om preventiv nødverge.

I lovens ordlyd fremkommer det at nødvergehandlingen ikke kan gå lengre enn *”hvad der fremstillede sig som fornødent hertil”*. For nødvergehandlingen har man altså direkte en begrensning i lovens ordlyd knyttet opp mot nødvendighet. For nødvergesituasjonen finner vi ikke tilsvarende begrensning. Og av forarbeidene til straffeloven av 1902 fremkommer det at grunnen til dette er at også nødvergesituasjonen anses begrenset av nødvergehandlingen.⁹⁵

⁹⁴ Stang Dahl, s. 24

⁹⁵ Utkastet s. 86

Definisjonen på preventivt nødverge brukt i forarbeidene til straffeloven av 2005, som nevnt innledningsvis, knytter også avgrensningen av preventiv nødverge opp mot nødvendighet:

”Angrepet behøver ikke å være påbegynt, men det må være så nær forestående at det er nødvendig å handle i nødverge for å avverge det (preventivt nødverge)”.⁹⁶

Det synes imidlertid i dette utsagnet som om det også kan stilles opp et nødvendighetskrav for nødvergesituasjonen. At det først må foretas en vurdering av nødvergesituasjonen hvorvidt det var nødvendig å handle i nødverge på tidspunktet nødvergehandlingen ble foretatt, deretter en vurdering av hvorvidt nødvergehandlingen gikk lengre enn nødvendig.

Fra rettspraksis uttaler Høyesterett i ”Mobbedommen” at man må godta *”et fremtidig angrep, som ikke lar seg avverge på en annen måte...”*⁹⁷. Hvis et angrep ikke kan avverges på annen måte enn ved en nødvergehandling er den også innenfor kravet om at det må være nødvendig å handle på det tidspunktet.

Reelle hensyn tilsier at nødvendighet kan være et uttrykk som man kan benytte i et forsøk på å balansere de hensyn som ligger til grunn for både angriper og den angrepne. Hensynet til straffebudets effektivitet er ivaretatt ved at det presiseres at man har lovlig rett til nødverge dersom det er nødvendig. Samtidig er det ikke noen særlige grunner til å ta hensyn til angriper hvis angrepet har gått så langt at det er nødvendig med en nødvergehandling for å avverge den. Samfunnsmessig er dette også et akseptabelt utgangspunkt.

Et nødvendighetskrav støttes også av juridisk teori. Dørre kommer til konklusjonen om at *”Den tidsmessige begrensningen kan uttrykkes slik at angrepsfaren må være kommet så nær en realisering at det er behov for umiddelbar avvergelse”*.⁹⁸ Om det er ”behov for” eller om det er ”nødvendig” å foreta en nødvergehandling, må kunne sies å uttrykke det samme.

2.5.5 Konklusjon

Etter dette må konklusjonen bli at den tidsmessige avgrensningen av preventiv nødverge må baseres på en skjønsmessig helhetsvurdering hvor sannsynligheten for angrepets inntreden

⁹⁶ Ot.prp. nr 90 (2003-2004) s. 205

⁹⁷ Rt. 1996 s. 141 på s.142

⁹⁸ Dørre, s. 102

og aktuelle handlingsalternativer er særlig viktige vurderingsmomenter. Vurderingen må kunne ut i hvorvidt det var nødvendig å avverge angrepet på det aktuelle tidspunktet.

3. Rettspolitisk del

3.1 Hvor går utviklingen?

Gjennomgangen av rettskildene i oppgavens første del viser at lovgiver i forarbeidene til ny straffelov har lagt opp til en streng linje for straffrihet ved preventiv nødverge. Denne linjen har også i seinere tid blitt fulgt av domstolene i ”Mobbedommen” fra 1996, ”MC-saken” fra 2002, og i ”Sykehusdrap - saken” og ”Hadeland og Land - saken” fra 2003. I sistnevnte sak ble riktignok utfallet snudd i lagmannsretten, der skyldspørsmålet ble avgjort av en jury.

Avgjørelsen av skyldspørsmålet i ”Hadeland og Land - saken” i tingretten er et eksempel på en vurdering som mest sannsynlig ble oppfattet som for streng av juryen i lagmannsretten fordi juryen frifant tiltalte. Saken er etter min mening egentlig i grenseland for å kunne benyttes som eksempel på preventiv nødverge på grunn av at nødvergesituasjonen i denne saken ligger tett opp til akutt, ordinær nødverge. Når man i tillegg trekker inn at den angrepne hadde telefonkontakt med den offentlige rettshåndhever under angrepet er det vanskelig å se hvilken handlingsnorm som ble lagt til grunn i tingretten for hvordan et menneske under press skal reagere i en slik situasjon.

Som tidligere nevnt synes det som om den alminnelige rettsoppfatningen i slike saker, er en litt annen enn synet som råder hos fagdommerne. Det kan vises gjennom den markante forskjellen mellom saker hvor juryen har avgjort skyldspørsmålet alene, og saker hvor sammensetningen har vært en blanding mellom fagdommere og lekdommere. Lekmenn er riktignok alltid til sammen i flertall over fagdommerne, som et utslag av prinsippet om lekfolks deltakelse, men fagdommerne har en ikke ubetydelig rolle i en domstol sammensatt av en blanding mellom fag- og lekdommere. Spørsmålet om juryordningens eksistens er i den siste tiden aktualisert, blant annet som følge av en dom i Den Europeiske Menneskerettighetsdomstol, Taxquet mot Belgia, hvor domstolen kom frem til at det var i strid med EMK art. 6 (1) om rettfærdig rettergang at Taxquet ble dømt av en jury for overlagt

drap uten å få begrunnelse for dommen.⁹⁹ Dette har resultert i en offentlig debatt i Norge hvor juryordningen er under press til fordel for en forsterket meddomsrett.¹⁰⁰ Hensynet til at man skal dømmes av likemenn, uten fagdommernes utvilsomme betydelige påvirkning står mot hensynet til at man skal få begrunnelse for hvorfor man er dømt for overtredelse av et straffebed.

Jeg har tidligere i oppgaven vist til det samfunnsmessige dilemmaet i saker om preventiv nødverge som har gitt seg til kjenne gjennom sakene som har sin bakgrunn i mangeårig mishandling. Svaret er nok at løsningen i disse sakene ikke først og fremst ligger i rettssystemet. De bør i utgangspunktet fanges opp på et mye tidligere stadium slik at man slipper å komme i en situasjon hvor enten mishandler eller den mishandlede blir drept. En straffesak mot et offer for mangeårig mishandling vil, hvis man ser forholdet i en større sammenheng, for mange føles feil. Selv om løsningen på problemet med vold og mishandling i nære relasjoner ikke løses i rettssystemet, kan det være grunn til å se på hvordan man bedømmer disse sakene i forhold til preventiv nødverge. Det er liten tvil om at hvis man juridisk definerte langvarig, regelmessig og alvorlig mishandling som ”ett sammenhengende angrep” ville det i langt større grad være i samsvar med hvordan de tiltalte selv oppfattet situasjonen. Dette i motsetning til den gjeldende rett, hvor lovkravene for retten til preventiv nødverge i sakene om langvarig mishandling fremstår for de angrepne som nærmest umulig å oppfylle.

Lovgiver har ansvaret for at de straffebed som er gjeldende også er effektive for formålet de skal tjene. Har man en nødvergeregul som blir tolket for strengt, kan man risikere at den angrepne lar det gå for lang tid før man velger å handle i nødverge. Man kan stille spørsmål ved hvordan dette forholder seg til EMK art. 2 og retten til liv. Ved inkorporeringen av den europeiske menneskerettighetskonvensjon har norske myndigheter forpliktet seg til gjennom art. 2 å effektivt beskytte livet ved positive tiltak som for eksempel lovgivning, og håndhevelse av lovbestemmelsene. Man kan stille spørsmål ved om en lite effektiv nødvergeregul til å beskytte livet til den som blir angrepet kan være i strid med EMK art. 2. På den andre siden kan en for vid rett til nødverge kunne føre til at angriperes rett til liv ikke blir respektert.

⁹⁹ EMDs dom av 13.jan 2009 *Taxquet mot Belgia*

¹⁰⁰ Eksempelvis Stanghelle, Harald, ”En falsk svanesang”, kronikk publisert i Aftenposten, 05.04.09 og Huitfeldt, Iver, ”Juryen er utdatert”, kronikk publisert på Aftenpostens nettsider, 16.04.09
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article3030161.ece>. Sist lest 17.04.09

3.2 Nordisk rett

Norsk rett har fra innføringen av straffeloven av 1902 hatt en annerledes bestemmelse om nødverge enn våre nordiske naboland. De danske, finske og svenske straffelover har holdt på noen nærmere krav til angrepets aktualitet.

I den danske straffeloven fremkommer det at angrepet må være ”påbegyndt eller overhængende”.¹⁰¹ I den finske Strafflagen er den samme formuleringen: ”påbörjat eller överhängande obehörigt angrepp”.¹⁰²

I den svenske Brottsbalken slås det fast at: *”Rätt till nödvärn föreligger mot ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom.”*¹⁰³ Det er imidlertid mulig å tolke svensk juridisk teori dit hen at bestemmelsen imidlertid ikke behøver å tolkes like strengt som ordlyden tilsier: *”Ett angrepp kan vara överhängande även om det inte är omedelbart förestående, t.ex. när en fartygsbefälhavare får veta, att besätningen tänker döda honom när fartyget kommer till en viss plats; det är inte nödvändigt att vänta med en nödvärnshandling tills fartyget kommer til den platsen. Ett relativt lindrigt ingripande på ett något tidigare stadium kan ha samma verkan som ett kraftig ingripande senare.”*¹⁰⁴ Her er det klassiske eksempelet om skipskapteinen også brukt i svensk rett og resultatet er det samme som i norsk rett, til tross for ulike ordlyder. Hvis forskjellen mellom de to landenes rett ligger i forskjellen i lovens ordlyd, men ikke i den materielle retten, er det grunn til å tro at også norsk rett kunne hatt ytterligere krav til angrepets aktualitet i straffelovens bestemmelse om nødverge.

3.3 Den nye straffeloven

I arbeidet med den nye straffeloven av 2005 er det ikke foreslått eller diskutert å endre ordlyden i forhold til kravet til nødvergesituasjonen i tråd med øvrig nordisk rett. Men hvis gjeldende rett i realiteten er at kravet til nødvergesituasjon tolkes like strengt som i de nordiske landene, burde det også vært gjenspeilet i lovens ordlyd. Strafferetten er et område

¹⁰¹ Dansk straffelov av 06.nov 2008 § 83

¹⁰² Finsk straffelov av 19.desember, 1889 Kapittel 4 § 4

¹⁰³ Brottsbalken, av 21.desember 1962 Kapittel 24, § 1, punkt 1

¹⁰⁴ Vagn Greve og Jørn Vestergaard, *Strafansvar*, 4.reviderede utgave, 1.opplag, København, 2002, s. 256 - 257

hvor legalitetsprinsippet står sterkt. På grunn av at konsekvensene for den enkelte ved å bli dømt etter et straffebud er store, har man også krav på å vite hva man skal rette seg etter. Legalitetsprinsippet tilsier derfor at ingen kan dømmes uten etter lov, og er fastslått i Grunnlovens § 96.

Den nye straffeloven medfører også andre innskrenkninger av nødvergeretten. Det første eksempelet er at mulighetene for straffrihet ved overskridelse av nødverge innskrenkes. Regelen i den nåværende straffelovens § 48 fjerde ledd går fra å være en straffrihetsgrunn til å bli en straffritaksgrunn. Det betyr at man ikke lengre automatisk blir straffri hvis man har overskredet grensene for nødverge ”paa Grund af en ved Angrebet fremkaldt Sindsbevægelse eller Bestyrtelse”¹⁰⁵. Heretter skal det vurderes i hvert enkelt tilfelle om handlingen kvalifiseres til straffrihet: ”Begrunnelsen for ikke å videreføre bestemmelsen er at den i enkelte tilfeller rekker for langt ved å gi den handlende et absolutt krav på straffrihet dersom vilkårene er oppfylt...”¹⁰⁶

En annen innskrenking av retten til nødverge er at det siste vilkåret i den någjeldende nødvergebestemmelsen som i dag lyder: ” ei heller maa agtes ubetinget utilbørlig at tilføie et saa stort Onde som ved Handlingen tilsigtet” er endret til: ”og dessuten ikke åpenbart går utover det forsvarlige”. I forarbeidene kommer det frem at endringen vil innføre en reell innskrenking av muligheten for overskridelse av nødverge: ”Forslaget avviker noe fra gjeldende rett ved at loven etter forslaget i noe mindre grad vil tolerere overskridelser.”¹⁰⁷

Selv om disse endringene av nødvergebestemmelsen i den nye straffeloven ikke har direkte betydning for preventiv nødverge, må de sees i sammenheng med den strenge linjen som norsk rett har utviklet for preventiv nødverge. Selv om innskrenkingene hver for seg ikke er så omfattende, kan det fremstå som at de samlet utgjør en tendens som tilsier at nødvergeretten begrenses i norsk rett.

En annen endring i den nye straffeloven som bør sees i sammenheng med nødverge er at det innføres en regel som tillater domstolene å frita for straff uten vilkår selv om den tiltalte er

¹⁰⁵ Strl. § 48, fjerde ledd

¹⁰⁶ Ot.prp nr. 90 (2003-2004) s. 207

¹⁰⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 209

funnet skyldig.¹⁰⁸ Hittil har det ikke vært mulig å fritta for straff dersom de objektive og subjektive straffbarhetsvilkårene har vært oppfylt. En slik regel har både dansk¹⁰⁹, finsk¹¹⁰ og svensk¹¹¹ rett. I dansk rett har man eksempler på at en slik regel om bortfall av straff har vært brukt i saker om langvarig mishandling som ender med at den mishandlede dreper mishandleren.¹¹²

Samfunnet kan derfor finne en person skyldig og slik markere at handlingen ikke er godtatt, samtidig kan man vise forståelse for bakgrunnen for handlingen ved å la den dømte slippe straff. Selv om det er positivt at norsk rett får en slik regel, på lik linje med de øvrige nordiske landene, kan det også være betenkeligheter ved bruken av den. En slik regel kan føre til at det blir vanskeligere å oppnå straffrihet på grunn av nødverge fordi man uansett kan la straffen falle helt bort. Bruken av en slik ny regel om straffbortfall må ikke føre til at man glemmer hvilke store begrensninger det kan føre til å bli straffedømt. Konsekvensene ved å ha en straffedom på rullebladet kan begrense den straffedømtes liv for eksempel i forhold til muligheter for å få seg jobb og bevegelsesfrihet i forhold til hvilke land man har rett til innreise i.

At straff nå kan falle bort uten vilkår må derfor ikke bli en erstatning for å unngå å drøfte hvor grensene for preventiv nødverge bør gå.

¹⁰⁸ Straffeloven av 2005, § 61

¹⁰⁹ Dansk straffelov av 06.nov 2008 § 83

¹¹⁰ Finsk straffelov av 19.desember, 1889 6.kapittel 12 §

¹¹¹ Brottsbalken, av 21.desember 1962, 29. kapittel 6 §

¹¹² Dom avsagt av Østre Landsret, 29.november 1985. Her tatt fra Slettan, s. 610

4. Kilder

4.1 Lover

4.1.1 Norske lover

Lov 17.mai 1814 - Kongeriget Norges Grundlov

Lov 20.aug. 1842 Lov angaaende forbrydelser (Kriminalloven)

Lov 22.mai, Nr.10 1902 - Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven eller strl.)

Lov 22. mai 1981 nr 25 – Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven eller strpl.)

Lov 11. juni Nr. 101 1993 – Lov om luftfart (luftfartsloven)

Lov 4.aug. Nr.53 1995 – Lov om politiet (politiloven eller politil.)

Lov 21.mai nr. 30 1999 – Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

Lov 20.mai Nr. 28 2005 – Lov om straff (straffeloven)

4.1.2 Utenlandske lover

Finsk straffelov: Strafflagen, 19.desember, 1889

Svensk straffelov: Brottsbalken, 21.desember 1962

Dansk straffelov: Straffeloven, 6.november 2008

4.2 Konvensjoner

EMK - Europeiske menneskerettskonvensjon med protokoller (norsk oversettelse). Vedlegg til Lov av 21.mai nr. 30 1999 – Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

4.3 Lovforarbeider

Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge, II Motiver, (Kristiania, 1896) (SKM)

NOU 1992: 23 ”Ny straffelov – alminnelige bestemmelser

Ot.prp.nr.90 (2003-2004)

4.4 Dommer

4.4.1 Trykte dommer

Rt. 1982 s. 1216

Rt. 1996 s. 141

Rt.2003 s. 1804

Rt.2005 s. 635

RG 2002 s. 1450

4.4.2 Utrykte dommer

Dom av Eidsivating lagmannsrett, 26.august 1982 og 4.mai 1983, straffesak nr. 47/1982 (Livsaken)

Dom av Frostating lagmannsrett 12. juni 1986, straffesak nr. 26/1986

Dom avsagt av Borgarting lagmannsrett 13.juni 2003 (LB-2002-2296)

Dom avsagt av Eidsivating lagmannsrett 17.desember 2003 (LE-2003-7530)

Dom avsagt av Agder lagmannsrett 25. mars 2004 (LA-2003-19998)

Dom avsagt av Nedenes tingrett 13.nov, 2003 (03-00272 M)

Dom avsagt av Oslo tingrett 19.april 2002 (TOSLO-2001-9340)

Dom avsagt av Hadeland og Land tingrett 08.aug. 2003 (THADE-2003-331)

4.4.3 Utenlandske dommer

Danmark: Dom avsagt av Østre Landsret, 29.november 1985

4.4.4 Dommer fra Den Europeiske Menneskerettighetsdomstol

EMDs dom 13.jan 2009 *Taxquet mot Belgia*

4.5 Litteratur

4.5.1 Norsk litteratur

Schweigaard, A.M, *Commentar over Den norske Criminallov. Første del.*, 3.utg. (Christiania, 1883)

Hagerup, Francis, *Strafferettens almindelige del* (Kristiania, 1911)

Augdahl, Per, *Nødverge*, (Kristiania/København, 1920)

Kjerschow, P., *Almindelig borgerlig straffelov [...] og Lov om den almindelige borgerlige straffelovs ikrafttreden [...] Utgitt med kommentar*(Oslo, 1930)

Skeie, Jon, *Den norske strafferett, Den almindelige del, Bind 1.* (Oslo, 1937)

Helsingeng, Terje, *Frikjent*, 2.opplag, (Oslo, 1983)

Bratholm, Anders, *Strafferett og samfunn, Alminnelig del, 1.utgave, 2.opplag* (Oslo, 1987)

Fleischer, Carl August, *Rettskilder og juridisk metode*, (Oslo, 1998)

Dørre, Jarl Borgvin, *Krav til nødvergesituasjonen ved preventivt nødverge*, (Oslo, 1998)

Eskeland, Ståle, *Strafferett* (Oslo, 2000)

Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5.utgave ved Jan E. Helgesen, (Oslo, 2001)

Nygaard, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2.utgave, (Bergen, 2004)

Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 5.utg. ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber Mohn, 2.opplag (Oslo, 2005)

Andenæs, Johs., *Norsk straffeprosess*, Bind 1, 3.opplag, (Oslo, 2005)

4.5.2 Utenlandsk litteratur

Jareborg, Nils, *Allmän Kriminalrätt* (Uppsala, 2001)

Greve, Vagn, Jørn, Vestergaard, *Strafansvar*, 4.reviderede utgave, 1.opplag (København, 2002)

Havansi, Erkki, Pekka, Koskinen, *Finlands straff - och procesrätt – en introduktion*, 2.upplagan (Helsingfors, 2002)

4.6 Særavhandling

Schjetne, Venil Katarina, *Et liv i mishandling som ender med drap*, Særavhandling Universitetet i Tromsø, Institutt for rettsvitenskap, 1989, nr.4

4.7 Artikler

Dahl, Tove Stang, ”En kommentar til juryens frikjennelse i Eidsivating Lagmannsrett 26.august 1982”, *Hefte for kritisk juss* nr.3 1982 s.17

Slettan, Svein, "Privat dødsstraff" – Er det lov å ta liv i nødverge?", *Lov og rett* 1987 s. 594

4.8 Kronikker

Stanghelle, Harald, "En falsk svanesang", publisert i Aftenposten, 05.04.09

Huitfeldt, Iver, "Juryen er utdatert", publisert på Aftenpostens nettsider, 16.04.09

<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article3030161.ece>. Sist lest 17.04.09

4.9 Internettadresser

http://www.fn.no/fn_avtaler/fn_pakten/

<http://www.snl.no/sannsynlighet>

Antall ord i oppgaven: 17270